

Teodora Krasteva

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

The concept of responsiveness as a value in the Bulgarian linguistic picture of the world

Abstract: This study examines the concept of responsiveness as a value in the Bulgarian language, based on key lexemes – representatives and various types of stable combinations, including phraseologisms, paremias, collocations, and in the press, literature and on the basis of a survey. The aim of the study is to present the concept of responsiveness, to derive conceptual features and to draw conclusions about the current understanding of the concept and its place in the linguistic picture of the world and the value system of the contemporary Bulgarian. A cognitive synthetic definition has been compiled. Two profiles are outlined: a traditional notion of responsiveness and a contemporary notion of motivation. This contributes to the enrichment of the conceptual field with new features.

Keywords: concept, responsiveness, Bulgarian language, values, Ethnolinguistics

Теодора Кръстева

(България, Институт за български език, Българска академия на науките)

Концептът отзивчивост като ценност в българската езикова картина на света

В настоящата студия се разглежда концептът ОТЗИВЧИВОСТ като ценност в българския език. Изследването се позовава на разбирането за лингвокултурния концепт като ментална единица, която се характеризира с „полиапелируемост – освен чрез ключовата дума (тази, която е неутрална и с най-честа употреба в речта), той

„може и трябва“ да се реализира и чрез други единици на езика (деривати на ключовата дума, синоними, фразеологизми, паремии и др.) (Кирилова/Kirilova 2017a: 68).

Й. Кирилова подчертава наличието в концепта на ценностен елемент, плод на общото културно и историческо развитие на колектива, което определя мисленето и поведението както на колектива като цяло, така и на отделния индивид (Кирилова/ Kirilova 2017a: 70–71). Именно този ценностен елемент представлява особен интерес. М. Китанова подчертава динамиката и сложността на концепта

...като структура, по-сложна от значението, която съдържа понятийна, ценностна, оценъчна, културно-фонова информация, съдържаща се в лексиката на всеки отделен език, и имащ когнитивна същност. При него се наблюдават двустранни отношения между езика и съзнанието (Китанова/Kitanova 2014: 54–55).

Структурата на концепта е сложна, многослойна и се състои от различни *концептуални признаци* –

отделни признаци на обективния и субективния свят, който са отразени диференцирано в съзнанието на индивида и се различават по степента си на абстрактност (Маслова/Maslova 2006: 53).

Според А. Т. Хроленко концептуалните признаци се извеждат чрез езиковата семантика. Значението на думите, фразеологизмите, схемите на изреченията и текстовете предоставят знания за съдържанието на концептите (Хроленко/Hrolenko 2009: 57).

Ценностите са перспективно поле за разработка в духа на антропоцентричната насоченост в науката през последните десетилетия. Според Е. Бартмински ценностите „представляват същността на всяка култура и в същото време са неотделими от езика“ (Бартмински/Bartminski 2015: 406, по Китанова/Kitanova 2022: 33; срв. и тематичните сборници на Китанова, Седакова, Женюх/Kitanova, Sedakova, Zhenyuh 2020; Китанова, Витанова, Мичева, Кирилова, Мичева-Пейчева, Ангелова/Kitanova, Vitanova, Micheva, Kirilova, Micheva-Peycheva, Angelova 2023). Ценностите са разглеждани както въз основа на анкетен материал, така и на текстове, фразеологизми и др.

В българския език са изследвани различни ценности, сред които откриваме:

дом (Китанова/Kitanova 2014, 2015а, 2015б, 2017а, 2017б, Илиева/Иlieva 2020); *труд* (Витанова/Vitanova 2016, 2017), *здраве* (Витанова/Vitanova 2023); *свобода* (Мичева/Micheva 2015, 2019), *родина* (Китанова/Kitanova 2015а, 2015б, 2022, 2023); *семејство* (Китанова, Ангелова/Kitanova, Angelova 2024б 2020; Ангелова/Angelova 2024б 2020), *ум* (Кирилова/Kirilova 2009, 2016, 2017б), *душа* (Кирилова/Kirilova 2023), *сърце* (Кирилова/Kirilova 2014б), *приятел* (Кирилова/Kirilova 2013, 2014а), *индивид* (Ангелова/Angelova 2024б 2024а), *общество* (Ангелова/Angelova 2024б), *добро и зло* (Панчев/Panchev 2006, 2010), *толерантност* (Кирилова/Kirilova 2024), *хляб* (Авгинова/Avginova 2017) и др.

Предмет на настоящата студия е концептът ОТЗИВЧИВОСТ. Той е разгледан въз основа на ключови лексеми репрезентанти, различни по вид устойчиви съчетания (сред които фразеологизми, паремии, колокации, пожелания и благословии), някои прецедентни текстове, текстове от пресата, както и въз основа на анкетно проучване.

Целта на изследването е да се представи съдържанието на концепта ОТЗИВЧИВОСТ, да се изведат концептуалните му признаци и да се направят изводи за актуалната представа за концепта и мястото му в езиковата картина на света и ценностната система на съвременния българин.

В изследването са използвани различни методи, свързани с целите на изследването и характера на разглеждания материал. Това са дескриптивният (описателен) метод, лингвокултурологичният анализ, когнитивният метод на Люблинската школа, свободният асоциативен експеримент и количественият метод при обработката на анкетите.

За разлика от някои други ценности, концептът ОТЗИВЧИВОСТ не е разглеждан в българския език. В руския език обект на внимание е концепт, в който се съдържа лексемата *отзивчивост*, а именно *всемирная отзывчивость* (световна отзивчивост) в значение „световна, общочовешка обич, единство, общочовечност като ценностна доминанта, в която се въплъщава висшата проява на дружелюбие към сънародниците и другите народи, в противес на култа към индивидуализъм и егоцентризъм“ (Каланчина/Kalanchina 2022: 31). В психологията темата за отзивчивостта е разгледана от Урунтаева, Афонькина /Uruntaeva, Afon'kina 2024: <https://kunchev.blog.bg/drugi/2025/08/21/metodika-izuchavane-na-proiavite-na-otzivchivost-pri-decata-.1960004>.

Темата за отзивчивостта в народните вярвания е засегната в дисертацията от Р. Стоилов (Стоилов/Stoilov 2025). Авторът представя опити за умилостивяване и контролиране на природата, мълчанието като своеобразно изслушване и диалога с природните стихии под формата на учтиви молби, както и за предупреждението при опасност, които показват не само грижата за околните (Стоилов/Stoilov 2025: 86–101), но и уважението и деликатната нравственост в отношенията човек – природа.

1. Лексемата *отзивчивост* през призмата на лексикографията

В Речниците откриваме следните дефиниции на лексемите *отзивчивост*, *отзивчив*:

Отзивчивост – ‘Качество или проява на отзивчив’ (РБЕ/РВЕ);

Отзивчив – 1. Който винаги, бързо и с готовност се отзовава, откликва на призивите, молбите или потребностите на някого или нещо, който проявява съчувствие и готовност да направи услуга, да помогне, обикн. безвъзмездно, безкористно. 2. Който е присъщ на такъв човек (РБЕ/РВЕ).

В Българския тълковен речник от 2004 г. прил. *отзивчив* се тълкува през еднокоренния глагол като ‘който е готов да се отзове’ (Рангелова/Rangelova 2004: 449), а едно от значенията на *отзовавам се* е ‘проявявам съчувствие, реагирам’ (Рангелова/Rangelova 2004: 449). Така отзивчивостта се разглежда като проява на съчувствие.

Нека разгледаме още няколко дефиниции:

Тълковен речник с фразеологични съчетания: *отзивчив* – ‘който се отзовава със съчувствие към другите и е готов да помага; състрадателен’ (Дечева/Decheva 1997: 455);

Отзивчив – ‘Който проявява съчувствие към другите и е готов да им помогне; състрадателен’. *Отзивчив човек* (Тълковен речник, <http://rechnik.info/>);

‘чувствителност на индивида към потребностите на другите хора; добро, благожелателно отношение към другите, готовност да окажеш помощ’ (ЧАФП/ChAFP 2011: 365);

‘готовност на индивида да помогне на някого в беда, трудна ситуация’ (КПФС/КPFS 2011);

‘внимателно отношение към другите, което се проявява в способността бързо и правилно да се определи настроението и психическото състояние на друг човек и да му се притече на помощ в трудни моменти’ (ЭПСС/EPSS 2021);

‘наличие на способност за съпреживяване, вътрешна готовност за съчувствие и активна помощ на другите хора’ (ВПСС/BPSS 2010: 180);

‘положително духовно-нравствено качество на личността, което се проявява в склонността да помагаш на нуждаещите се, да забеляваш техните нужди, да проявяваш безкористност, щедрост, великодушие, умение да прощаваш, търпимост’ (ОДК ЭСП/ODK ESP 2000: 550).

При обобщаване на разгледаните дефиниции ще забележим голяма степен на сходство и едно съществено различие. В някои от тях отсъства мотивът за призив, молба, искане на помощ. В този случай се разчита на личната преценка и способността на индивида да почувства и сам да прецени ситуацията и необходимостта от такава помощ от страна на околните. Някои от определенията съдържат повече елементи, включително акта на безкористност.

Въз основа на прегледания лексикографски материал може да изведем следните концептуални признаци:

- ‘Проява на добро отношение’;
- ‘Доброта, човечност’;
- ‘Реакция на чувствата, молбите и нуждите на околните’;
- ‘Съпреживяване, съчувствие, състрадание към чувствата на другия’.

Като допълнителни /периферни признаци можем да определим:

- ‘Действие при наличие на призив, молба за помощ’;
- ‘Способност да се определи настроението, нуждата от подкрепа и помощ’;
- ‘Безвъзмездност и безкористност’.

2. Етимология

В *Българския етимологичен речник* отсъстват лексемите *отзивчив*, *отзивчивост* (БЕР/BER 1995).

Според *Етимологичния речник* на М. Фасмер прилагателното *отзивчив* произлиза от глагола *отзовавам се*, който от своя страна се образува от старобългарския глагол *zъvatī₂ + предлог *от* и възвратната частица *се*. Посочва се, че от същия корен са произлезли старобългарското *зъвати*, *зовѣ* (старогръц. Καλεῖν, κράζειν), руското *звать*, *зову*, укр. *звати*, *зову́*, белорус. *зваць*, българското *зова́*, сърбохърв. *звати*, *зове́м*, словенското *zváti*, *zóvem*, старочеш. *zváti*, *zovu*, чешк. *zvat*, *zvu*, словашкото *zvat'*, *zvem*, полското *zwać*, *zowe*. Родствено е на литовското *žavėti* „омагьосвам“, латвийското *zave't* „омагьосвам“, староиндийското *hávate* „зове“, авест. *zavaiti* „зове, вика“, арм. *jaunem* „посвещавам“, възможно, гръц. *καυχῆσθαι* „хваля“, ирл. *guth* „глас“; ср. особено старобълг. *зъвать*, сурин: староинд. *hvátum*, старобългарското *зъвателъ* „този, който зове, повиква“; староинд. *hvātar-*, авест. *zbātar-*, старобълг. *зъванъ*: староинд. *huvānas*; староинд. *hūtás* „повикан“ (Фасмер/Fasmer 2006).

3. Деривати на лексемата *отзивчивост*

Отзивчив – прил. ‘1. Който винаги, бързо и с готовност се отзовава, откликва на призивите, молбите или потребностите на някого или нещо, който проявява съчувствие и готовност да направи услуга, да помогне, обикновено безвъзмездно, безкористно. 2. Който е присъщ на такъв човек’ (РБЕ/РВЕ);

Неотзивчив – прил. ‘Който не проявява отзивчивост, не се отзовава, когато от него се очаква разбиране, съчувствие, участие; безучастен’ (РБЕ/РВЕ).

3.1. Лексеми със същия корен:

Отзив – 1. *Книж.* ‘Отговор, ответна реакция по отношение на нещо; отклик, ответ, отзвук; 2. Устно или писмено изказано мнение, оценка за някого или нещо; 3. *Прен. Остар.* Ехо, ек, отзвук’ (РБЕ/РВЕ);

Зов – *Поет.* ‘1. Молба, призив, повик за нещо, изразен обикн. с думи, звуци, жест, музика и под.; вик; 2. Призив, повик, подбуда, възвание към някого да направи, да изпълнява нещо, да се бори за нещо; 3. *Рядко.* Вик (в 1 знач.)’ (РБЕ/РВЕ);

Зова – 1. *Поет.* ‘Моля, призовавам, обикн. с думи, звуци, жест, музика и други под., някого да дойде, да се яви някъде за нещо; викам; 2. Подбуждам, призовавам някого да направи, да изпълни нещо, обикн. да се бори за нещо. 3. *Остар.* и *диал.* Викам някого, обикн. по име, за да се обади, да отговори; 4. *Диал.* Наричам, именувам, назовавам някого или нещо някак; викам; 5. *Остар.* Каня, поканвам, викам гости’ (РБЕ/РВЕ);

Зова се – *Остар.* ‘Именувам се, наричам се’ (РБЕ/РВЕ);

Отзовавам се – 1. ‘Отговарям, откликвам на думите, вика или призова на някого, обикн. така, че да бъда чут; обаждам се. 2. *Прен.* Проявявам отзивчивост към някого или нещо, отнасям се с грижа, внимание към нуждите, проблемите на някого или нещо, като обикновено показвам готовност да му помогна, да го подкрепя; 3. Проявявам съпричастност, заемам позиция по отношение на обществени събития, възгледи, действия на общественорепубликански групи, партии, движения; откликвам; 4. Изказвам се писмено или устно върху нещо или за някого, като критически преценявам неговите качества, възможности, обикн. след като съм запитан или помолен да направя това; 5. Отговарям положително, давам съгласие да отиде някъде или при някого, да изпълня нещо, за което обикновено специално съм поканен; 6. *Прен. Остар.*, сега *книж.* За мисъл, чувство, схващане и под. — намирам разбиране, съчувствие, отклик, отзвук у някого; 7. *Остар. Книж.* Оказвам влияние, влияя; отразявам се’ (РБЕ/РВЕ);

Отзовавам се2 – Остар. ‘Озовавам се’ – Друга (диал.) форма: *отзъвавам се* (РБЕ/РВЕ).

4. Синоними

Различните източници посочват различен брой синоними на прилагателното име *отзивчив* и съществителното *отзивчивост*. Това можем да свържем и със съчетаването на различните концептуални признаци в тълкуванието им.

В речниците на Е. Пернишка и А. Нанова като синоними на *отзивчив* са посочени само *услужлив, любезен* (Пернишка/Pernishka 2018: 364; Нанова/Nanova 2019: 375, 570), а като синоними на *отзивчивост* – *услужливост, любезност* (Нанова/Nanova 2019: 375, 570). Синонимични на *любезен* са: *внимателен, учтив, вежлив, мил* (прен.), *галантен* (книж.) (Нанова/Nanova 2019: 252).

любезен – ‘1. Който при разговор се отнася добре с други хора; учтив, внимателен, вежлив. 2. Който изразява, съдържа учтивост, внимание’ (РБЕ/РВЕ); *услужлив* – ‘Който винаги е готов да направи услуга на някого; отзивчив, вежлив’ (РБЕ/РВЕ); *вежлив* – ‘1. Който има добри обноски, който умее да се държи добре, прилично с хората; учтив, любезен. 2. Който е израз, признак на добро държание, поведение, възпитание’ (РБЕ/РВЕ).

В същото време в някои ресурси в интернет откриваме много по-богат синонимен ред. В *Българския синонимен речник* на сайта *Словоред.ком* (<https://slovoled.com/>) са представени следните синоними:

За *отзивчив*: *радушен, разположен, благоразположен, мил, приятен, учтив, ласкав, съчувствен, състрадателен, снизходителен, сърдечен, добър, услужлив*.

За *отзивчивост*: *благоразположение, разположение, съчувствие, състрадание, снизходителност, сърдечност, доброта, учтивост, ласкавост, готовност, услужливост*.

Повечето думи, които срещаме като синоними на *отзивчив, отзивчивост*, имат подчертано позитивни конотации. Голяма част от тях трудно биха могли да бъдат определени като достатъчно близки по значение. Те обозначават по-скоро вътрешно позитивно качество на индивида и възприемането му от околните, а не действия, свързани с активната проява на отношение към другите, не е изразен и мотивът за отзоваване на нечия молба и оказване на помощ. Такива са *добър, мил, благ, приятен, ласкав*:

добър – ‘1. Който има благ, мек характер и проявява отзивчивост, съчувствие към другите; благ, добродушен, кротък. 3. Който изразява отзивчивост, благоразположение, съчувствие’ (РБЕ/РВЕ);

мил – ‘Към който се изпитва чувство на обич, нежност; драг, скъп’ (РБЕ/РВЕ);

благ – ‘Който се отличава със спокоен нрав и има склонност към обич, състрадание, отстъпчивост и под.; добър, кротък’ (РБЕ/РВЕ);

ласкав – ‘Който изразява добро отношение, добронамереност към някого или нещо; благосклонен’ (РБЕ/РВЕ);

приятен – ‘Който доставя, предизвиква положителни усещания, спокойствие, удоволствие, радостни чувства’ (РБЕ/РВЕ);

учтив – 1. ‘Който има добри обноски; вежлив, възпитан, внимателен. 2. Който изразява учтивост’ (РБЕ/РВЕ).

Въз основа на разгледаните синоними можем да формулираме извода, че отзивчивостта се приравнява към добротата и дори наличието на добри обноски. Тя би могла да бъде определена и като част от хиперконцепта КУЛТУРА – култура на поведение, свързана със спазването на етикета и протокола. Това добавя още един потенциален кръг от синоними на *отзивчивост* като: *възпитание, възпитаност, учтивост, вежливост, благовъзпитаност, благовъзпитание, култура, културност* (Нанова/Nanova 2019: 76).

Изключение от това подчертано позитивно възприятие прави лексемата *снижодителен*, в която често се съдържа чувството за превъзходство над другия, липсва обратната връзка и отсъства семата – ‘оказване на помощ’, а помощта се свежда до липса на активно и еднозначно изразяване на негативно отношение:

снижодителен – ‘1. Който не проявява строгост, вискателност; отстъпчив. 2. Който не изразява строгост, вискателност; 3. Пренебрежителен, високомерен’ (РБЕ/РВЕ).

Прилагателното име *снижодителен* предизвиква по-скоро отрицателни конотации и е свързано с проява на безразличие, пренебрежение или дори негативно отношение към другия, поради което бихме могли да го изключим от списъка с потенциални синоними.

Синонимът на *отзивчив* – *услужлив* от своя страна насочва към отзивчивостта като ‘извършване на действие, услуга, оказване на помощ’. В речника на сайта *Читанка.инфо* (<https://rechnik.chitanka.info/w/услужлив> и някои други онлайн речници) са посочени следните синоними на *услужлив*:

любезен, учтив, отзивчив, разположен, благоразположен, угодлив, вежлив; отстъпчив; полезен, благотворен, ефикасен.

В прилагателни като *полезен, благотворен, ефикасен* забелязваме разглеждането на качеството като такова, което ‘носи полза’, набляга се не толкова на отношението, колкото на положителния резултат от действията на човека, който притежава това качество.

Любопитен прочит на отзивчивостта предлага онлайн платформата за превод и изучаване на чужди езици OpenTran (https://opentran.net/bg/dictionary/отзивчивостb2.html#google_vignette). Като синоними на *отзивчив* там са посочени:

отговарящ, служещ за отговор, съчувствен, впечатлителен, с ектения, полезен, услужлив, ефикасен, благотворен, симпатичен, симпатизиращ, приятен, благоразположен, кооперативен, съвместен, леснодостъпен, добросърдечен, добър, изходящ, отработен, дружелюбен, който напуска, който излиза, разумен, толерантен, отнасящ се с разбиране, обвиняем, преден, предварителен, напредничав, бъдещ, напреднал, мекосърдечен.

Както можем да забележим, голяма част от примерите са спорни, прекалено разнообразни по семантика, често липсва общото, като някои дори не представляват прилагателни имена, което може да се обясни с характера на платформата като насочена към превода. Прилагателни имена като *кооперативен, съвместен* показват разглеждането на отзивчивостта като сътрудничество или част от работата в екип, а *полезен, услужлив, ефикасен, благотворен* отново наблягат на резултата.

В онлайн платформата OpenTran откриваме и следното тълкуване:

‘*Отзивчив* е прилагателно, което описва способността да се реагира бързо и положително на промени, искания или стимули. Терминът често се използва в контекста на технологията, дизайна и комуникацията, за да посочи система или интерфейс, който се адаптира към различни устройства или потребителски взаимодействия.’

И се дават примери като *отзивчив дизайн, отзивчива комуникация, отзивчиво лидерство*, при което *отзивчивостта* се възприема като желание за промяна, подобряване на предоставяната услуга, адаптация към нуждите на потребителите въз основа на опита и обратната връзка. Така отзивчивостта се свързва със сферата на услугите и необходимостта от бърза реакция, изслушване и приспособимост към средата и клиента. А за синоними на *отзивчивост* са определени *чувствителност, реактивност, адаптивност, реакция, осъзнатост, чувство*.

За близки по значение на *отзивчивост* можем да приемем и някои съществителни имена, обозначаващи отношение, с предлог *съ-*, който изразява съвместност, заедност, като *състрадание, съпричастност, съпричастие, съпреживяване, съчувствие*. При тях присъства значението ‘проява на активен интерес към чувствата и случващото се с другия’, но отново отсъства мотивът за оказване на помощ.

Състрадание – ‘Съчувствие към страдащи, споделяне на страданието на друг, отзивчивост, милост, жалост’ (Дечева/Decheva 1997: 760);

Съчувствие – ‘отзивчиво отношение към чуждото преживяване, скръб, неучастие, страдание’ (Дечева/Decheva 1997: 761).

В определен контекст синоними на *отзивчивост* могат да бъдат и съществителни имена като *заинтересованост, интерес, внимание* (Нанова/Nanova 2019: 469), при които присъства елементът ‘любопитство, вълнение от случващото се с околните’, но не е изразен конкретен тип отношение или наличие на реакция, желание за помощ.

От разгледаните дотук потенциални синоними, можем да направим следните изводи.

Отзивчивостта е свързана с:

- ‘Проява на доброта’;
- ‘Разбиране и съчувствие (активен интерес към чувствата и случващото се с другия)’;
- ‘Наличие на добри обноси, култура на поведение’;
- ‘Носи полза, има позитивен резултат’.

Като допълнителни признаци можем да изведем:

- ‘Реакция към нуждите и чувствата на другите’;
- ‘Контактност, съвместност’;
- ‘Адаптивност към средата’;
- ‘Изискване, стандарт в сферата на услугите’;
- ‘Скорост’.

5. Антоними

Е. Пернишка посочва следните антоними:

отзивчив – *неотзивчив*; *отзивчивост* – *неотзивчивост* (Пернишка/Pernishka 2014: 317).

Според речника на А. Нанова антоними на *отзивчив* са *неуслужлив, неотзивчив* (Нанова/Nanova 2019: 570). Донякъде за такива можем да приемем и някои от антонимите на синонимните думи: *неуслужлив, неотзивчив, безучастен, глух* (Нанова/Nanova 2019: 570); *нелюбезен, неучтив, невежлив, груб, невнимателен; брутален* (Нанова/Nanova 2019: 252).

Към тях бихме могли да добавим *бездушен, безсърдечен и безчувствен*. Анализирайки корените на тези думи, бихме могли да предположим, че именно *сърцето* и *душата* в българската лингвокултура са свързани с проявата на доброто и отзивчивостта.

Като непълни антоними на *отзивчивост* можем да определим някои съществителни със значение ‘отсъствие на какъвто и да било интерес към околните, липса на отклик към техните молби и проблеми, пълна проява на безучастност’. Такива са *равнодушие, безразличие, безучастие, индиферентност* (книж.), *незаинтересованост, деинтересираност* (книж.), *равнодушност, безразличност, безучастност, апатия* (книж.), *апатичност* (книж.), *непукизъм* (жарг.) (Нанова/Nanova 2019: 469).

Като антоними на *отзивчивост* можем да разглеждаме и синонимите на *неотзивчивост*, а именно:

1 – *коравосърдечност, несъстрадателност, коравосърдечие, безсърдечие;*
2 – *студенина* (прен.), *бездушие, хладина* (прен.), *безчувственост, бездушност* (Инфолекс/Infoleks); *нерадушност, неразположение, неприветливост, негостоприемство, недружелюбност, нелюбезност, неприязненост, безчувственост* (https://synonim_bg.en-academic.com/)

За антоними на *отзивчивост* можем да приемем и съществителните имена със значение ‘липса на добри обноски’:

невъзпитание, невъзпитаност, неучтивост, невежливост, некултурност (Нанова/Nanova 2019: 76).

Голяма част от представените в различните източници антоними представляват съществителни или прилагателни имена, образувани с отрицателната частица *не-* или *без-*, де- + назоваване на съответното качество. По този начин се образува широк кръг от антоними, намиращи се в различна степен на антонимичност, при което в центъра се намират *неотзивчив, неуслужлив*. А останалите в периферията антоними изразяват признаците:

‘Липса на добри обноски и култура на поведение’;

‘Липса на опит за разбиране и съчувствие’;

‘Безразлично или дори грубо отношение към нуждите и чувствата на другите’.

6. Колокации

В разгледаните речници липсват фиксирани колокации. Изключение правят примерите *отзивчив човек, отзивчиво сърце* (Дечева/Decheva 1997: 455).

За да разгледаме лексикалната съчетаемост на лексемата *отзивчивост* в българския език, прегледахме Българския национален корпус (БНК/BNK, <http://search.dcl.bas.bg/>), Българския референтен корпус (БРК/BRK, <http://webclark.org/>) и други интернет ресурси. В текстовете от БНК и БРК срещаме следните колокации:

отзивчива душа, публика, природата, съпруга, жена; отзивчиво сърце, момче, момиче, същество, дете; отзивчиви лелички, органи, читатели; отзивчив екип, персонал и др.

Това показва свободното съчетаване на прилагателното *отзивчив* със съществителни имена с различен род и число, по-често с одушевени съществителни, но и с неодушевени и абстрактни съществителни имена (*душа, дух*). Прилагателното име *отзивчив* е широко употребимо в различни сфери, включително в сферата на технологиите и техниката: *отзивчив дизайн*¹, *отзивчив двигател, отзивчив мотор*.

Прегледът на пресата и някои от съвременните употреби на думата *отзивчив* показват някои съществени различия с описаното в речниците. Така например, ако отзивчивостта първоначално е била свързвана с опитите за разбиране, съпреживяване и помощ на околните, то в съвременния комерсиализиран свят тя се свързва със способността за реакция, адаптивността, при което дори се поставят времеви рамки. Така от вътрешна потребност и проява на доброжелателно отношение и човечност, тя придобива бизнес насоченост, преориентира се към сферата на услугите като едно от основните изисквания към персонала.² Неслучайно определението *отзивчив* често се употребява в съчетание с определени професии: *отзивчив учител, лекар, продавач* и др.

¹ Отзивчивият уеб дизайн или Responsive Web Design или RWD (*responsive* – от английски – „отзивчив“), представлява адаптиране на сайта към размера на екрана. Това е вид стилизиране на уеб страници с цел – оптимизиране на визуализацията и улесняване на взаимодействието с различни устройства и различните резолюции на екраните им (<https://intersoft.bg/>).

² Това показва наблюдение върху обявите за работа на сайтовете *jobs.bg, olx.bg* и др.

Прилагателното име *отзивчив* често се среща в обкръжение с други прилагателни имена, голяма част от които са определени в някои от източниците като синонимични (според нас – повечето от тях са частични синоними, които биха могли да бъдат използвани само в определен контекст):

любезен, приветлив, мил, услужлив, състрадателен, добър, добродушен, добросърдечен, внимателен, благ, сърдечен, човечен, приветлив, мил и др.

Както и с други прилагателни имена с положителна конотация – *ерудиран, мек, скром, коректен, топъл, очарователен, буден, грижовен*.

Същото важи и за съществителното име *отзивчивост* в съчетание с:

любезност, съчувствие, дружелюбие, сърдечност, чувствителност, топлота, добронамереност, човечност, доброта, състрадание, внимание; почтеност, скромност, решителност.

Определени съчетания на прилагателни имена с *отзивчивост* могат да се възприемат за тавтологични, подчертаващи наличието на конкретен признак – *любезна отзивчивост*.

Примери като *изключителна отзивчивост, безкрайна отзивчивост, по-голяма отзивчивост, най-голяма отзивчивост, не по-малка отзивчивост, най-отзивчиви*, в които е посочена висока степен на проява на качеството, показват, че отзивчивостта има количествено измерение и градуален характер. Тя може да бъде развита. Но има и определени граници, прекачването на които се възприема негативно (*прекалена отзивчивост*). Отзивчивостта се разглежда като относителна, но измерима величина.

Примери като *нормална човешка отзивчивост, хорска отзивчивост, човечна отзивчивост* показват възприемането на отзивчивостта по-скоро като типична човешка черта, която трябва да бъде характерна за повечето хора, отколкото като изключение.

В колокации като *чиста отзивчивост, детска отзивчивост, бащинска отзивчивост* на преден план изпъква още една потенциална характеристика на отзивчивостта – ‘искреност/фалш’.

7. Отзивчивостта в паремите и фразеологизмите

Пословиците и фразеологизмите представляват източник на сведения за света. Чрез анализа на семантиката на групи пословици може да бъде описана структурата на определени познания за света, отразени в тях (Иванова/Ivanova 2006: 4–5). Затова ще разгледаме концепта *отзивчивост* предимно на базата на речников материал, а именно – различни по вид устойчиви съчетания, сред които фразеологизми, паремии, пожелания и благословии, както и някои прецедентни текстове. За целта са използвани материали от следните речници: РБЕ/РВЕ, Нанова/Nanova 2005, Нанова/Nanova 2019, НФРБЕ/NFRBE 1993; Славейков/Slaveykov 2003, БПП/ВРР 1986. Използвани са и отделни устойчиви изрази от сайта Фразите/Frazite, цитати от Библията и др. Целта е да определим ценността на отзивчивостта, доколко българският народ е готов да откликне и да се отзове на призива за помощ и какви са неговите опасения, доколко той има доверие на околните и кои са неговите стълбове на опора.

7.1. Фразеологизми

Трудност при разглеждането на концепта ОТЗИВЧИВОСТ представлява липсата на фразеологични единици с ключови думи *отзивчив* или *отзивчивост* във фразеологичните речници. Но откриваме устойчиви словосъчетания със значение ‘оказвам помощ, помагам’, както и с антонимните значения, които изразяват липсата на помощ – ‘не помагам, отказвам да помогна’ и дори ‘преча’.

Дефиницията в РБЕ показва, че за разлика от добродетели като милосърдието и милостинята, отзивчивостта обикновено предполага наличието на молба, търсенето на помощ и едва след това безкористното ѝ предоставяне. Значение на молба за помощ откриваме във фразеологизмите:

тропам (чукам, хлопам) от врата на врата, хлопам от порта на порта, тропам (чукам, хлопам) по (на) вратите (вратата), чукам по (на) вратите (вратата), тропам (чукам) на портите (портата), хлопам по (на) портите, протягам ръка, подлагам ръка; претривам/претрия (изтривам/ изтрия, изтърквам/ изтъркам, престързвам/ престързва) прага (праговете) – ‘1. Ходя навсякъде да моля за милостиня, подаяние, помощ; прося. 2. Ходя навсякъде да моля настоятелно за подкрепа, помощ, да търся съдействие за нещо’ (Нанова/Nanova 2005: 891–892).

Друг тип устойчиви изрази, в които се съдържа значението ‘помагам’, са благословиите и пожеланията. Според С. Кадиева-Захаријева благословиите, пожеланията и клетвите са

емоционален изказ на човешкото желание да предизвика със силата на словото добро или зло за себеподобния (Кадиева-Захаријева/Kaldieva-Zaharieva 2013: 38).

Д. Илиева открива в тях отклик на суеверните представи, резултат на митологичното мислене, но и основа на базовите религиозни представи в християнството. За нея те са

плод на незнанието и безпросветността на първичния човек, на зависимостта му от свръхестествените сили при езичеството и от Господа в християнската религия (Илиева/Ilieva 2015: 221).

Оттук и логично в тях присъства образът на Бог като висша сила.

Именно упование в милостта и силата на Бог откриваме в следните благословии и пожелания:

С Божия<та> помощ. – Разг. ‘За подчертаване, че нещо става или пожелание нещо да стане успешно със съдействието на бога’ (РБЕ/РВЕ); *Господ (Аллах) да ми е на помощ* – 1. Понякога ирон. ‘В крайно тежко положение съм, никак не може да ми се помогне; тежко ми, горко ми (употребява се обикн. като възклицание)’ (РБЕ/РВЕ); *нека Бог да ми е на помощ* – ‘Нищо не може да ми помогне, чакам да се случи някакво чудо’ (РБЕ/РВЕ).

Но съществуват критични ситуации, когато дори Бог е безсилен и не може да помогне:

и господ да слезе (слезне) – 1. Със следв. отриц. изр. ‘Никой не е в състояние да помогне, да измени нещо (посочено в следващото изречение)’; 2. Със следв. изр. ‘Каквото и да правиш, няма да се измени онова, което е посочено в следв. изр.’ (НФРБЕ/NFRBE 1993: 94).

Значението ‘помагам’ е изразено във фразеологичните единици:

направя манастир – ‘сторя добрина, помогна безкористно някому’ (НФРБЕ/NFRBE 1993: 168); *вземам/взема (поемам/поема, тегля) на буксир* някого или нещо (книж.) – ‘оказвам някому помощ при изпълнение на нещо, при извършване на нещо’ (НФРБЕ/NFRBE 1993: 49); *наливам вода в мелницата на някого, наливам вода във воденицата, навръщам вода във воденицата* (диал.) – ‘подпомагам (съзнателно или неволно) някого, като подкрепям и оправдавам неговите начини на действие, поведение, отношение и под.; служа на неговите интереси’ (Нанова/Nanova 2005: 468); *вдигам / вдигна на крака някого* – разг. ‘помагам на някого да възстанови здравето си; излекувам’ (РБЕ/РВЕ).

Понякога помощта се изразява в отстраняване на пречките по пътя, при което се използва зеленият цвят като своеобразно разрешение:

зелена улица, зелен светофар³, зелен семафор: давам / дам зелена улица на нещо или някого – ‘1. Осигурявам свободен път за преминаване; 2. На, за, на нещо. Давам възможност на нещо да стане, да се осъществи като премахвам пречките за това; 3. На някого. Откривам възможности пред някого да се развива или да действа, да направи нещо’ (РБЕ/РВЕ); *давам / дам зелен светофар* – Книж. 1. На някого ‘откривам възможности пред някого да се развива или да действа, да направи нещо.’ (РБЕ/РВЕ); *светвам / светна зелен семафор за, на нещо* – ‘давам възможност нещо да се осъществи, като отстранявам пречките за това’ (РБЕ/РВЕ); *вдигам / вдигна семафора* – ‘премахвам пречките, забраните за извършване на нещо’ (НФРБЕ/NFRBE 1993: 49).

Отделна група представляват фразеологизмите, в чиято структура се съдържа съществителното име – *път*. Според изразеното действие и положението в пространството те могат да изразяват както помощ, предоставяне на възможност, така и пречка:

Отприщвам/отприщя пътя на нещо, откривам/открива (отварям / отворя) път<я>, път<я>, давам/дам път – ‘давам възможност нещо да се прояви, подпомагам развитието на нещо’ (Нанова/Nanova 2005: 620); *стоя (заставам/застава изпречвам се / изпреча) на пътя на някого, преграждам / прегражда (препречвам / препреча пътя, пресичам / пресека, отрязвам / отрежа) пътя* – ‘преча, противопоставям се на някого, не давам възможност на някого да върши, да извърши нещо’ (Нанова/Nanova 2005: 852).

Значението ‘подкрепям, подпомагам някого в извършването на нещо, оказвам помощ, поддръжка някому’ се реализира в редица фразеологизми:

помагам – давам / дам <едно> рамо на някого, слагам / сложа <едно> рамо, подлагам / подложя <едно> рамо, удрям / ударя <едно> рамо, подавам / подам ръка, протягам / протегна ръка, заставам / застава зад гърба, зад гърба съм, стоя зад гърба – ‘подпомагам, подкрепям някого, служа му като опора’, *заставам / застава насреща* – ‘подкрепям, помагам, покровителствам някого в някаква дейност, работа, като използвам авторитета си, влиянието си’ (Нанова/Nanova 2005: 474).

В голяма част от фразеологичните единици са използвани наименования на части от човешкото тяло (соматизми) – *ръка, рамо, гръб* и движение на съответната част на тялото спрямо нуждаещия се от помощ – приближаване.

За изразяване на отказа или невъзможността за помощ също се използват соматизми – *ръце, рамене, гръб*, при което посоката на движението им е не към търсещия помощ, а нагоре или в обратна посока:

вдигна / вдига рамене (НФРБЕ/NFRBE 1993: 49), *свивам / свия рамене* (НФРБЕ/NFRBE 1993: 233) – ‘2. изразявам равнодушие, незаинтересованост към някого или към нещо’; *вдигам / вдигна ръце (ръка<та си>)* – разг. 2. От някого или от нещо ‘преставам да се интересувам от някого или от нещо или да се грижа за някого или нещо’ (РБЕ/РВЕ); *давам / дам гръб някому* – разг. 1. ‘обръщам се гърбом към някого (обикновено когато се отдалечавам, напускам някого или за да изразя пренебрежителното си отношение)’ (РБЕ/РВЕ); *обръщам гръб* – ‘1. тръгвам в обратна посока и се оттеглям; отивам си от някого или отнякъде; 3. Преставам да

---

³ Зелен светофар – Книж. ‘Възможност, условия за реализиране на нещо’ (РБЕ/РВЕ).

общувам с някого, да се интересувам от него; отбягвам, пренебрегвам, изоставям' (РБЕ/РВЕ).

Понякога молбата за помощ остава без отклик, помощта невинаги идва:

глас в пустиня – книж. 'Напразен зов за помощ, призив, на който никои не се отзовава' (РБЕ/РВЕ); *помагам като пети вол у ярем* – диал. (Видинско), ирон. 'Никак не помагам' (Кювлиева/Кyuвlieva 1986: 181).

Помощта невинаги е позитивно възприемана и невинаги носи полза. *Мечешка услуга* (разг.) се използва в значение 'услуга с лоши последици за този, комуто се прави; лоша услуга' (РБЕ). Смята се, че води началото си от баснята на И. А. Крилов, в която се разказва как мечокът, за да отпъди една муха от челото на заспалия си приятел, я праснал силно с камък и убил приятеля си (НФРБЕ/NFRBE 1993: 154).

Фразеологизмът *ще дойде маца за риба* – 'казва се някому при отказ на някаква услуга като закана, че и нему няма да услужат, когато поиска нещо' (НФРБЕ/NFRBE 1993: 275), показва, че човекът помни кога помощта му е била отказана и е готов да отвърне със същото.

Оказването на помощ се оказва съпроводено с определени рискове:

слагам си трън (таралеж) в гащите – 'съгласявам се да приема при себе си на работа, да живея или да предприема обща работа с човек, който след това непрекъснато ми създава големи неприятности' (РБЕ/РВЕ), *(слагам) на топа на уста-та* (разг.) – 'в отговорно положение' (РБЕ/РВЕ).

Тежестта от отговорността, допълнителната ангажираност и поемането на рискове биха могли да се разглеждат като една от причините за отказа от предоставянето на помощ.

Богат е синонимният ред от фразеологизми със значение 'създавам си излишни грижи, неприятности, сам си утежнявам, усложнявам живота':

вземам си / взема си беля на главата и вземам си / взема си беля<та> с някого или нещо (или самостоятелно), *навличам си / навлека си беля на главата, навличам си / навлека си белята, докарвам си / докарам си беля на главата, докарвам си / докарам си белята, турям си / туря си (турвам си / турна си) беля на главата, намирам си / намеря си белята, хващам си / хвана си белята, отварям си / отворя си белята; купувам си / купя си белята* (диалектно), *отварям си / отворя си работа; вкарвам си / вкарам си автогол, забивам си / забия си автогол; вземам си / взема си таралеж в гащите, слагам си / сложа си таралеж в гащите, пъхам си (пъхвам си/пъхна си) таралеж в гащите, пускам си / пусна си таралеж в гащите, турям си / туря си (турвам си / турна си) таралеж в гащите; бутам се (бутвам се / бутна се) у (между) шамарите, вра се между шамарите, навирам се / навра се между шамарите, навирам се / навра се между тоягите, тикам се между тоягите, лягам / легна под тоягата, лягам / легна под дрянаницата; нямала си баба белица, <купила си прасенце>; нямала си баба белица, та си купила козица; нямала си баба работа, та си купила прасенце; насаждам се / насадя се на пачи яйца* (Нанова/Nanova 2005: 79).

Както може да се забележи, съществуват различни варианти на фразеологизмите, които използват един и същ образ и различни глаголи, често синоними.

При отблъскването на някого, загубата на интерес към него се използват фразеологизми, които изразяват нанасяне на удар с крак, различни груби, диалектни, жаргонни, просторечни изрази и образът на дявола:

давам / дам крак някому, давам / дам ритник<a>, удрям / ударя ритник<a>, удрям / ударя крак, бия шута (грубо), удрям / ударя шута (грубо), удрям / ударя текмето (грубо), ритам (ритвам / ритна) текмето (диалектно, грубо), бия дузпата (жаргон), удрям / ударя дузпа<та> (жаргон), изпращам / изпратя по дяволите, пращам / пратя по дяволите, оставям / оставя по дяволите, запращам / запратя по дяволите, пращам / пратя на майната (грубо), пращам / пратя в джендема (простонародно), пращам / пратя поврага (диалектно, остаряло) – ‘отблъсквам някого, преставам да се интересувам от някого; изоставям, зарязвам някого, с когото съм бил в близки отношения’ (Нанова/Nanova 2005: 155–156).

Понякога не просто има липса на желание за помощ, но и се наблюдават злонамерени действия, създаване на пречки, поради което нещата тръгват зле. Това значение откриваме в следните фразеологизми:

подлагам / подложка крак на нещо – разг. ‘1. спъвам някого като препречвам крака си пред него. 2. Попречвам на някого да извърши нещо, да успее’ (РБЕ/РВЕ), *слагам / сложка крак, турям / туря (турвам / турна) крак, подставям / подставя крак* (диал.), *слагам / сложка (турям / туря, турвам / турна) нога* (диал.), *обърквам / объркам сметките (забърквам / забъркам, разбърквам / разбъркам) сметките, мътя водата (водите), размътвам / размътя водата, подливам / подля вода, подливам / подля вода под рогожата* (диал.), *подлагам подложка (слагам / сложка, турям / туря, турвам / турна) динена кора, подхлъзвам / подхлъзна на динена кора, хлъзвам / хлъзна на (по) динена кора, хързулвам / хързулна една динена кора, правя (кроя) мръсно, правя кал (кално), правя (направям / направя) сечено, направям / направя мръсно, кроя (скроявам / скроя) кюляф* – ‘2. Попречвам на някого да осъществи намеренията си, осуетявам планове на някого; съзнателно пакостя, напакостявам на някого’ (Нанова/ Nanova 2005: 667–668); *извивам / извия ръцете на някого* – разг. ‘задължавам, заставам някого да приеме моите искания и да постъпи според моята воля, желание’ (РБЕ/РВЕ). Използват се соматизми – *крак (нога), ръце*, и хлъзгави предмети и субстанции (*вода, динена кора*).

В този смисъл създаването на пречки може да се разглежда като причиняване на физически дискомфорт, нараняване на другия или възпрепятстване от физически характер. Наречията *мръсно, кално* могат да се разглеждат и като морални характеристики, при което злосторникът осъзнава, че постъпва нередно.

Значението ‘умишлено създавам трудности, препятствия, с които да попреча на развитието на нещо, да спъна дейността на някого’ откриваме и във фразеологизмите:

поставям прът в колесницата на някого (книжовно), *поставям прът в <спиците на> колелото (колелата) на някого* (книжовно), *слагам / сложка прът в <спиците на> колелото (колелата)* (книжовно) *слагам / сложка прът в спиците* (книжовно), *турям / туря прът в <спиците на> колелото (колелата)* (книжовно), *пъхам / пъхна прът в <спиците на> колелото (колелата)* (книжовно), *поставям / поставя прът в колесницата* (книжовно), *слагам / сложка прът в колесницата* (книжовно), *турям / туря прът в колесницата* (книжовно) (Нанова/Nanova 2005: 689).

Те образно представят извършването на физическо действие, поставяне на материална пречка, при което човек да не може да продължи пътя си в избраното направление.

От разгледаните устойчиви словосъчетания в българския език можем да съдим, че отзивчивостта, готовността за взаимопомощ е голяма народна и християнска ценност,

но тя невинаги се проявява. В анализирания пример често се срещат соматизми, а фразеологизмът наподобява извършването на реално действие, което да попречи на индивида. Богат ред от изразни средства служи за изразяването на отказа от помощ. В разглеждания материал прозират опасенията на българина, страхът му да се довери напълно на околните, вероятно плод на разочарованието от бездействието и липсата на отклик и дори грубия отказ или създаването на още повече пречки и неприятности. Българинът сякаш е свикнал да разчита предимно на себе си и вярата си в Бог, с някои редки изключения като най-близкия роднински кръг и приятелите, които невинаги се оказват достатъчно надеждни. Но тук и откриваме колко ценни са за него именно семейството, приятелството и вярата като стълбове на подкрепа и опора. И колко силно се цени всяка проява на отзивчивост.

7.2. Паремии

Отношението на българския народ към определени качества и прояви на човешкото поведение може да бъде открито в паремии, които остават извън рамките на фразеологията, според нейното тясно разбиране. Пословиците и поговорките, съхранили в себе си народната мъдрост, издържали проверката на времето и предавани от поколение на поколение, са обединени от общото название паремии и са определяни като най-кратък литературен жанр, възприеман като част от фолклорното творчество (Кадиева-Захариева/Kaldieva-Zaharieva 2013: 36). Думата *паремия* произлиза от старогръцки език и означава поговорка, пословица, притча, сравнение. Според М. Китанова паремии са кратки текстове, в които кристализира народната мъдрост, поради което те стават източник на изводи за менталитета на един народ (Китанова/ Kitanova 2013).

Народната мъдрост гласи: *Направи добро, на го хвърли в морето* (РБЕ/РВЕ); *Направи добро, на го хвърли на смет (на пътя, в морето, зад гърба си)*. В дадените паремии се съдържа семата 'безкористност', липса на желание за възползване и благодетелстване от ситуацията. Оттук може да направим извода, че според хората доброто, жестът на отзивчивост трябва да идва от чисто сърце, след което не бива да се очаква каквато и да било отплата или ответна услуга. Непоисканата помощ пък се възприема отрицателно – *Не прави непоискано добро; Непоискано добро не е добро*. Това често завършва негативно – *Няма ненаказано добро*. Добрината във всеки удобен момент може да се обърне срещу извършилия я. Защото дори в помощта, сторената добрина народът често съзира неясни мотиви, потенциална неискреност и скрита заплаха: *От добрина нагарча <даже>*. 1. *Неодобр*. 'Прекалено добър'; 2. *Ирон*. 'Не особено добър, привидно добър'. А добротворецът може да промени отношението си и да се обърне срещу теб: *добрината ми е на (до) коляното, добрината ми стои на (до) коляното, достлука⁴ ми е на (до) коляното* – 'лесно и бързо променям доброто си отношение, настроение към другите, лесно се разсърждам на някого, след като току-що съм проявил добро отношение към него' (ФРБЕ/FRBE 1974: 259). Дадените паремии показват недоверието и мнителността на българина към чуждото поведение, дори когато то е в негова полза. Забелязваме, че обикновено помощ оказват най-близките, роднините, семейството. Според народната мъдрост човек не може да избира роднините си, но:

От кръвта не може да бъде вода. / От кръвта вода не става (Славейков/ Slaveykov 2003: 336); *Кръвта вода не става* – 'Роднинството е завинаги' (Фразите/Frazite). Съществува и паремия: *Брат брата не храни, тежко му, който го няма* (РБЕ/РВЕ).

---

⁴ *Достлук* — приятелство (Славейков/Slaveykov 2003: 559)

Можем да направим извод колко важно място в живота на човека заема семейството, а неговата подкрепа и взаимопомощта са главна опора за индивида и в най-големите трудности.

В БНК/BNK е представено словосъчетанието *братска помощ*. Според сайта Фразите/Frazite това означава ‘безвъзмездна помощ’. То би могло да бъде определено като полуфразема или колокация – словосъчетание, чието означаемо включва означаемото на един от компонентите, докато другият компонент или не запазва значението си или ако го запазва, не е свободно избран (Кръстева/Krasteva 2007: 245). Колокацията *братска помощ* би могла да има и друго тълкуване. В РБЕ са посочени следните значения на прилагателното *братски* - ‘1. Който принадлежи, който се отнася до брат или е свойствен на брат (в 1 и 2 знач.) 2. ‘Който е близък по чувства, разбирания и идеи; дружески, другарски’ (РБЕ/RBE). Така братска помощ може да бъде не само помощта, оказана от брата, но и помощ от човек, който ти е близък, с когото споделяте близки идеи, идеали, с когото имате не кръвна, а духовна връзка. Смесът на колокацията значително се разширява.

На помощ често се притичват и приятелите:

Приятел в нужда се познава. / В нужда са другар (приятел) познава. (Славейков/Slaveykov 2003: 62); *Добре е да има челяк и в пъкълът приятели.* (Славейков/Slaveykov 2003: 141); *Сос приятел шчо се връше, сос пари не може да се връше.* (Щип.) (Славейков/Slaveykov 2003: 453).

Посочените паремии, плод на опита и мъдростта на народа, показват, че българинът цени приятелството. Приятел, който може във всеки един момент да ти се притече на помощ, става незаменима подкрепа.

Но въпреки това приятелството не се оказва достатъчно надеждна опора.⁵ За това свидетелстват следните паремии, според които материалното надделява над дружбата:

Приятелството си е приятелство, ама сиренето <e> с пари – ‘Употребява се, за да се подчертае, че независимо от приятелските отношения, услугите трябва да се заплащат’ (НФРБЕ/NFRBE 1993: 220); *Чисти сметки - добри приятели – ‘Уредени взаимоотношения или сметки’* (Фразите/Frazite).

Приятелството невинаги е истинско и безкористно, поради което българинът предпочита да не се предоверява и не изключва възможността от предателство:

Що си паща човек от приятело си, от душманин никога го не паща (Славейков/Slaveykov 2003: 545). *Яж и пий с приятеля, ама пазарлък не прави* (Славейков 2003: 550); *С тебе яде, пие, зад тебе гроб ти копае – Диал. ‘Преструва се, че ти е приятел, а тайно се старае да ти навреди, да ти напакости’* (НФРБЕ/NFRBE 1993: 243).

У П. Р. Славейков също откриваме съждението, че Бог е този, който помага, ако е рекъл Бог, всичко ще се случи – *Ако бъде Бог на помощ, с’еще бъде* (Славейков/Slaveykov 2003: 6). Но когато хората си помагат един на друг, и Бог е на тяхна страна – *Един другиму трябва да си помагати, та ще ни помогне и Бог* (Славейков/Slaveykov 2003: 157).

---

⁵ Концептът ПРИЯТЕЛСТВО е разгледан в трудовете на Й. Кирилова, където авторката стига до извода, че приятелството е ценност, опора и подкрепа в труден момент. Тя посочва наличието на прагматичен елемент в приятелството, според който се появяват и приятели по неволя, а приятелят трябва да носи полза (Кирилова/Kirilova 2014a: 460). Анализирайки паремии в българския език, Й. Кирилова открива, че ‘истинските, проверените приятели са рядкост’, поради което трябва да се ценят. Но намесата на материален фактор в междуличностните отношения води до разрушаване на приятелството. И колкото и близък да е приятелят, той не може да замени брата (Кирилова/Kirilova 2013: 254–283).

Оттук произтича и създанието, че Бог обича хората взаимно да си помагат и да работят заедно за общото благо.

В Библията липсва лексемата *отзивчивост*, но откриваме следния текст:

А той в отговор им рече: Който има две ризи, нека даде на този, който няма; и който има храна, нека прави същото (Лука 3:11).

Този пасаж, освен като осъждащ алчността и призив към проявяване на щедрост, може да бъде изтълкуван и като призив за взаимопомощ. Помощта представлява християнска добродетел, а именно – безкористната, безвъзмездната помощ:

И каза им: Внимавайте и пазете се от всяко користолюбие; защото животът на човека не се състои в изобилието на имота му (Лука 12:15).

А Бог е представен като главен помощник на вярващите:

така щото дръзновено казваме: "Господ ми е помощник; няма да се убоя; Какво ще ми стори човек?" (Евреи 13:6) *Помощта ми е от Господа, Който е направил небето и земята* (Псалми 121:2) (Библия/Bibliya).

Понякога дори добронамерената помощ може да бъде посрещната с неблагодарност, което откриваме в следния пример:

Храни куче да те лае – ‘за неблагодарен човек’ (Фразите/Frazite); *Преиди реката, еба ти коньо – Диал. (Костурско) ‘Показвам се неблагодарен, след като са ми сторили услуга, след като са ми помогнали за нещо’* (НФРБЕ/BFRBE 1993: 216).

Равнозначен отговор на нечие действие откриваме и в паремията:

Каквото повикало, таквоз се отзовало (БПП/ВРР 1986: 172); *Каквото повиквало, таквоз се откликнало; Каквото повикало, таквоз са и обадило; Каквото позова-ло, таквоз са отзовало; Каквото посееш, таквоз ще изникне; Както хокнало, така се и обадило* (Славейков/Slaveykov 2003: 209–210) – ‘щом се държиш така, и аз ще се държа по същия начин’.

А причинените вреди пък рано или късно ще бъдат овъзмездени и всеки ще получи според заслугите си:

Кой каквото дроби, в паницата си го намярва; Както го е солил, така да го яде; Каквато си чаши на брат си налял, такваз ще се падне и на твоя дял; Коемо си правил, чакай да го видиш; Кой каквото прави, това му и дохожда на главата; Кой каквото прави, трупа го на главата си; Кой каквото прави, на себе си го прави; Кой каквото прави, това ще намери (БПП/ВРР 1986: 208).

Понякога намесата на много хора води до повече хаос и неприятности, което може да бъде свързано с липсата на персонална отговорност: *Много баби, хилаво дете – ‘Употребява се за нещо, което е завършило несполучливо поради намесата на мнозина’* (РБЕ/РВЕ). Тази паремия не би трябвало да се разглежда като съмнение в способностите за сработване на българина, защото съществува паремия, която напротив – възхвалява резултатите от труда на колектива – *Сговорна дружина планина повдига* (РБЕ/РВЕ).

От разгледаните паремии можем да направим извода, че човек рядко може да има пълно доверие на другите и може да разчита предимно на себе си (*каквото сам си направил, никой не може да ти го направи*). Често се налага сам да си помогне, сам да се справи с определена ситуация, което ни отвежда към приказката за неволята.

8. Метафори

Метафората създава асоциация между две понятия, при което асоциацията се състои от 3 елемента: тема, средство за изразяване и основание (Белт/Belt 2007: 19). Според Дж. Лейкоф и М. Джонсон понятийна система е построена на базата на метафори (Лейкоф, Джонсон/Leukof, Dzhonson 2004: 95). Отзивчивостта е представена в българския език чрез следните метафори:

течност

Отзивчивостта под формата на концептуалния модел *капка* откриваме в метафори като *капка отзивчивост, отзивчивост блика като бързей* (БНК/ВНК). Това може да се разглежда като част от метафората – ‘оприличаване на чувствата на течност’.

топлина

Словосъчетанието *топла отзивчивост* разглежда *отзивчивостта* като ‘топлина’. Оприличаването на качества, чувства, състоянията на топлина е представено в преносните значения на лексемите *топъл, топлина*: *Топъл* – 4. *Прен.* ‘Изпълнен с хубави чувства; ласкав, сърдечен, любезен’ (РБЕ/РВЕ); *Топлина* – 3. *Прен.* ‘Приятно душевно състояние’ (РБЕ/РВЕ).

Ако приемем, че прилагателното *отзивчив* е достатъчно близък синоним на *добър, човечен, състрадателен* и *милостив*, то откриваме следните метафорични значения:

Светец – 3. *Прен.* ‘Изключително праведен, благочестив, добродетелен човек без недостатъци, слабости. 4. *Прен.* Човек с големи заслуги за обществото, който обикн. е мъченик за осъществяване на някакво значимо дело’ (РБЕ/РВЕ); *Майка Тереза* - 1. ‘образец на праведност, святост; 2. (ирон.) цял светец, светица – за някой, който се представя за много морален, праведен, едва ли не светец (а далеч не е); синоним на „света вода ненапита” От прозвището (всъщност, монашеското име) на известната индийска католическа монахиня и светица от албански произход Света Тереза от Калкута’ (БГ Жаргон/BG Zhargon; <https://www.bgjargon.com/word/meaning/Майка Тереза>).

Характеристиката ‘добротата’ метафорично се изразява като:

наличие на *сърце* – *златно сърце, с голямо сърце, с пълно сърце*:

С голямо сърце – ‘Великодушен, човеколюбив, добросърдечен, толерантен’ (Фразите/Frazite); *С пълно сърце* – ‘Сърдечно, с желание, с най-голяма готовност и съпричастност’ (Фразите/Frazite); *Златно сърце* – ‘Много добър човек’ (Фразите/Frazite); *Имам златно сърце* – ‘Много добър човек съм’ (Фразите/Frazite); *Имам присърце* – ‘Милея за нещо, скъпо ми е, готов съм да го подпомогна’ (Фразите/Frazite); *Турям си на сърце* (разг.) – ‘тревожа се, грижа се’ (РБЕ/РВЕ).

Малко по-различно стои положението при *меко сърце, памуклия сърце*, където, въпреки наличието на доброта, в признака ‘мекота’ сякаш е заложена и липсата на действие и потенциално оказване на помощ. Затова пък може да се тълкува и като признак на съпричастност, състрадателност, съчувствие: *Памуклия сърце съм* – ‘Много съм мек, добродушен човек’ (Фразите/Frazite); *Меко сърце* – ‘Отстъпчив, добродушен човек’ (Фразите/Frazite).

Обратното – липсата на сърце или определения като *ледено, кораво, каменно*, подчертаващи качествата ‘студенина’ и ‘твърдост’, очертават липсата на емоционален отклик, неспособността или нежеланието за проява на съчувствие и оказване на помощ:

Каменно сърце – ‘безчувствен, безсърдечен’ (Фразите/Frazite); *Няма сърце* – ‘Безжалостен, безмилостен’ (Фразите/Frazite); *Нямам сърце* – ‘Зъл, безчувствен, безсърдечен съм’ (Фразите/Frazite); *Без сърце* – ‘2. Безчувствен; 3. Жестокосърдечен’ (Фразите/Frazite); *Ледено сърце* – ‘Безчувствен, студен човек’ (Фразите/Frazite); *Кораво сърце, коравосърдечен* – ‘Който не проявява съчувствие, състрадание, отзивчивост, милост; безсърдечен’ (РБЕ/РВЕ).

Същото важи и за метафората *душа*⁶:

---

⁶ *Концептите *сърце* и *душа* са подробно разгледани в работите на Й. Кирилова (Кирилова/Kirilova 2015a, Кирилова/Kirilova 2015b; Кирилова/Kirilova 2023.).

Вземам / взема на душата си някого (Диал.) – ‘Наемам се да се погрижа, да помогна на някого, на когото съчувствам, към когото съм разположен благоприятно’ (РБЕ/РВЕ); *Широка душа* – Разг. ‘Човек, който се отличава с широта и разбиране в отношенията си към хората’ (РБЕ/РВЕ); *Душа човек* – ‘Много добър и благороден човек’ (БГ Жаргон/BG Zhargon); *Душичка* – ‘много добро, мило същество’
Липсата на съчувствие и отзивчивост съответно е маркирана като липса на душа: *Бездушен* – ‘1. Който не проявява съчувствие и отзивчивост; безсърдечен. *Бездушно отношение*; 2. Който е лишен от живо чувство’ (РБЕ/РВЕ)

Метафорично може да се разглежда и положението на тялото – приближаването и положението на гърба. От представените по-рано фразеологизми като потенциални метафори за отзивчивост, готовност за оказване на помощ можем да изведем *протегната ръка*, а за липсата на отзивчивост – *обърнат гръб*.

9. Отзивчивостта в българската литература и текстовете на популярни песни

Темата за отзивчивостта, състраданието и оказването на помощ е отразена и в българската литература, както и в текстовете на популярни песни от българската естрада. Тук ще се опитаме да разгледаме малка част от тях.

Иван Вазов – *Една българка*

Пример за отзивчивост, състрадание и оказване на помощ е разказът на Иван Вазов – *Една българка*, в който баба Илийца рискува не само своя живот, но и този на внучето си, за да спаси живота на Ботевия четник – подвиг, който не всеки би сторил пред страха от последствията. Тя обяснява мотивацията си простичко:

„Да направя това добро... клетнику! Какъв беше!... Беки и бог се умилостиви и поживи детето. Света Богородичке, помогни ми само да стигна до манастира, божичко, закрили го, българин е, тръгнало е за християнска вяра курбан да става.“; „Нали сме християни...“

При това общата християнска религия не пречи на калугера да избягва подобни прояви на отзивчивост, съпричастност и грижа за околните. Но благородната ѝ постъпка не остава невъзнаградена – в крайна сметка внучето ѝ оцелява. Това показва че стореното добро обикновено се връща към проявилия отзивчивост.

Иван Вазов – *Хамалинът*

Отзивчивост под формата на безкористната помощ в ущърб на своите лични интереси откриваме в разказа на Иван Вазов *Хамалинът*. В центъра на сюжета е разказът за хамалина Петър Завоев – *бивш селски учител, не само грамотен, но даже доста развит човек*, който въпреки че е *човек с фамилия, с жена и четири деца*, решава да отстъпи службата си на бивш служител с 8 деца. И въпреки възникналите за прехраната му трудности, не съжалява за благородната си постъпка. Мотивацията за това е формулирана кратко и ясно – *сега е щастлив, че е спасил други човеци, че душата му е спокойна*. Постъпката му представлява плод на вътрешен порив, проява на човечност, обич към ближния, пък бил той дори и непознат.

Иван Вазов – *Небивала защита*

Отзивчивостта под формата на състрадание и разбиране е представена и в разказа на Иван Вазов – *Небивала защита*, където общественият морал и законът отстъпва пред моралния компас на съдебните заседатели. Така майката бива оправдана за кражбата, извършена в името на спасението от глад на нейните деца. Това показва, че човешкият фактор има значение и чуждите грешки не бива да бъдат съдени без оглед на обстоятелствата.

Йордан Йовков – *По жицата*

Разказът на Йордан Йовков *По жицата* вероятно на пръв поглед не би могъл да бъде представен като типичен пример за проява на отзивчивост. Но ако се вгледаме повнимателно, ще забележим, че тук тя се изразява не в действия, не в активна помощ, а в проявата на съчувствие, довело до благородната лъжа на Моканина, че е видял бялата лястовица – лъжа в името на запазването на надеждата, че оздравяването е възможно. Така разказът за страданието поражда съпричастност, а помощта – макар и минимална, макар и донякъде илюзорна, става движещ мотив.

Йордан Йовков – *Серафим*

Олицетворение на отзивчивостта в българската литература е Йовковият герой – Серафим. Беден, опърпан, странен и сякаш чужд за околните, той дава парите, които е събирал цяла година за ново палто, за да помогне на една непозната за него жена да заведе мъжа си на лекар. Както много пъти преди това е помагал на други хора. Безкорисната му постъпка е пример за доброта, състрадание, съпричастност, себеотдаване и оказване на помощ на онези, които имат по-голяма нужда, без да очаква нищо в замяна.

Михаил Лъкатник – *Отзивчиво сърце*

Любопитен прочит на отзивчивостта представлява фейлетонът *Отзивчиво сърце* на Михаил Лъкатник. В произведението класната ръководителка моли ученика Веско, който се справя добре с учебния материал и *има отзивчиво сърце*, да помогне с уроците на изоставащия Жорко. Но Веско наистина има твърде отзивчиво сърце, при което отзивчивостта в крайна сметка е сведена до съгласяването с всичко, което предложи Жорко. Така се оказва, че да бъдеш отзивчив и отстъпчив невинаги помага и води до добри резултати. И вместо Жорко да повиши оценките се, Веско разваля своите, като „слиза“ при него. Но подобен акт на отзивчивост, макар и вреден за успеха, сближава двамата герои.

Дамян Дамянов – *Обичам ти тъжните песни*

Съпричастността и способността за съпреживяване към страданието на народа като присъща на българина черта са представени в стихотворението на Дамян Дамянов – *Обичам ти тъжните песни*. Стихотворението започва със строфите:

*Обичам ти тъжните песни, Народе!
Запей ми пак тихо, на жал,
Как паднал прострелян в гората войвода
И как гурбетчия умрял...*

Обръщението към народа може да бъде разглеждано по оста *свой – чужд*. Тегобите именно на своя собствен народ, тегоби, за които си чувал от малък, пораждат силно чувство на съпричастност и съпреживяване. В стихотворението способността да почувстваш болката на околните, да се олицетвориш с тях придобива лечебна сила. Това показва, че отзивчивостта може да бъде разглеждана не просто като съпреживяване на чуждата болка, но и като начин за преживяване, справяне и преодоляване на трудностите, с които сам се сблъскваш по пътя си:

*Когато във песен скръбта си излееш,
Олеква събраната жал!
Народе, добре че умееш да пееш!
Как иначе би преживял?*

Емил Димитров, по текст на Иля Велчев – *Ако си дал*

Отзивчивостта като ценност е представена и в текстове на популярни песни от българската естрада, като например, песента на Емил Димитров от 1979 г., по текст на Иля Велчев – *Ако си дал*. Песента започва със строфите:

*Ако си дал на гладния, дори трошица хляб от своя хляб,
ако си дал на скитника, дори искрица огън от своя огън...
ако си дал от себе си,
не си живял, не си живял напразно.*

Така състраданието и помощта на околните, обичта не само към най-близките, но и към онеправданите и нуждаещите се, се разглеждат като смисъл на човешкото съществуване. Именно обичта на хората се оказва това, което никой не може да ти отнеме, а лошите постъпки сякаш обезсмислят човешкото съществуване, като повдигат въпроса за какво живееш и дали е трябвало изобщо да се раждаш.

Щурците, с автор Кирил Маричков – *Клетва*

Клетвата във вярност и взаимопомощ пък стават основен мотив в песента *Клетва* на *Щурците*, с автор Кирил Маричков, от саундтрака на *Вчера* от 1988 г. Тя е изпълнена за първи път във филма като кървава клетва на учениците, обещание да останат близки приятели и побратими и да си помагат дори и след завършването. Символиката на този акт прави песента толкова популярна и до ден днешен, превръщайки я в своеобразен абитуриентски химн. Тук отзивчивостта е насочена не към абстрактното човечество, а към хората, с които сте прекарвали дълго време заедно, преживели перипетии в определен етап от живота си, и с които се чувствате емоционално свързани, сякаш завинаги.

*Кълна се, никога да не забравям теб,
с когото пет години всичко съм делил.
Кълна се, попадне ли в беда един от нас
да му подам ръка и в лош за мене час.*

Богдана Карадочева, по текст на Миряна Башева – *Дано*

Умножаването на доброто става основен мотив в песента от 2004 г. на Богдана Карадочева, по текст на Миряна Башева – *Дано*. Тя обрисова един въображаем, утопичен свят, в който всички хора са добри, отзивчиви и никой не се чувства сам:

*Ако до всяко добро същество
застане поне още едно,
ех, ще започне такъв живот,
че само си викам "Дано".*

В това потенциално бъдеще хората са заедно, усещат чуждите тревоги и взаимно си помагат да преодолеят житейските несгоди:

*ела приятел и лапата дай,
аз ще ти дам ръка.*

От разгледаните текстове можем да направим извода, че българският народ цени актовете на отзивчивост, доброта и дори саможертва. Отзивчивостта се проявява както към близки, към хора с които ви свързва общо минало, към своя собствен народ, така и към непознати като своеобразен акт на състрадание и съчувствие, напълно безкористно и безвъзмездно. Дори прегрешенията в името на доброто стават по-разбираеми и простими.

10. Отзивчивостта в българската преса

Темата за отзивчивостта в българската преса е разгледана въз основа на преглед на онлайн-версиите на различни вестници и информационни сайтове като „Труд“, „Стандарт“, „Сега“, „БНТ“, „За жената“ и др.

Отзивчивостта в българската преса обикновено не става обект на особен интерес. В статиите се посочва, че някой е бил отзивчив, направил е нещо добро. Възприятието на отзивчивостта в българските медии се оказва нееднозначно. Отзивчивостта е присъща

на религиозните чинове, особено по-висшите – патриарха, папата, свещеници. Също така и за определени професии, които изпълняват своя служебен дълг в полза на обществото: *Граждани благодарят на полицейски служители за проявена отзивчивост и добре свършена работа* (<https://targovishtenews.net/>). Отзивчиви са лекарите и доброволците, спасяващи човешки животи, нерядко рискувайки и дори губейки своя. Но когато някой извърши тежко престъпление, често се оказва, че околните го познават като *добър и отзивчив човек* и никой не е подозирал, че са способен на това. Така например, акушерката, която нанесе удари на бебе в Майчин дом, е определяна от своите колеги като: *Трудолюбив и отзивчив човек е, добър професионалист* (<https://samokovinfo.com/>). Добър и отзивчив в очите на съседите се оказва и дядо, убил жена си и внука си, страдащ от хазартна зависимост, а след това отнел живота си.

Отзивчивостта е една от добродетелите, от универсалните човешки ценности, които се опитва да сформира у подрастващите Министерството на образованието чрез нововъведения предмет – „Добродетели и религии“:

Родителите и учениците ще могат да избират от три алтернативни програми за формиране на универсални човешки ценности като честност, уважение, съпричастност, смелост, отзивчивост към нуждите на другите и др., а религията няма да бъде задължителна за никого. (Стандарт/Standart).

Това показва актуалността и важноста на ценността за бъдещето на България. Това е и едно от качествата, на които се гради доверието според президента Р. Радев:

Най-големият капитал на всяка власт е доверието, което се печели и съхранява с почитеност, отзивчивост и изпълнени обещания (БНТ/BNT <https://bntnews.bg/>).

Отзивчивостта като отличителна черта се приписва на някои зодии като рак, водолей:

Водолей – отзивчивост. *За тях приятелите са всичко. Готови са да помогнат във всеки един момент. Разбира се, по същия начин се отнасят и с непознати. Просто философията на живота им е да са полезни на другите, но що се отнася до своите проблеми, се справят сами (www.plovdiv24.bg). Мъжете, родени под знака Рак, са изключително чувствителни и дълбоко емоционални. Те са предани и грижовни към своите близки и често се превръщат в стабилна опора за тях. Тези мъже са обичани заради своята отзивчивост и способността им да слушат другите.*

В пресата откриваме и резултатите от изследване, според което срамежливостта и скромността водят до по-голяма склонност да се притечеш на помощ и по-силна отзивчивост:

Срамежливите хора са най-отзивчиви (<https://www.classa.bg/>); *Скромните хора са по-отзивчиви* (<https://www.obekti.bg/>)

Любопитно се оказва възприятието на отзивчивостта при мъжете в развлекателните статии. Отзивчивостта е една от чертите, по които можете да разпознаете истинския мъж: *Отзивчивостта и емпатията са други качества, които правят мъжа привлекателен* (Стандарт/Standart). Според наблюденията, когато мъжът е влюбен, той е много отзивчив и е готов да направи неочаквани неща за любимата си (За жената / *Za zhenata*). Но в друга статия откриваме, че отзивчивостта е възприемана като черта, която е присъща за жените, а присъствието на качеството при мъжете намалява привлекателността им, отблъсква и донякъде плаши жените, особено когато става дума за непознати (<https://megavselenabg.com/otzivchivostta-namalyava-privlekatelnostta-na-muzhete/>).

Това още веднъж показва джендърните стереотипи, наложени в обществото, които можем да открием и по отношение на други качества като например *ума* (Кирилова/

Kirilova 2017б: 81), *говоренето* (Кръстева/Krasteva 2023: 155), *скромността* (Кръстева/Krasteva 2023: 122–124) и др. В представената статия конкретният стереотип намира своето логично обяснение, което е свързано с уязвимостта на жените и породените от това недоверие, предпазливост или дори страх към непознати от мъжки пол.

Отзивчивостта е представена като характеристика, която има своите както положителни страни, които носят ползи, така и отрицателни страни, в ущърб на проявилите я. Така например се оказва, че отзивчивите хора живеят по-дълго, но не обръщат достатъчно внимание на парите и затова са по-бедни (https://clubz.bg/74845-ne_si_struva_da_si_mil_i_otzivchiv).

Доколко актуална, търсена и необходима е проявата на отзивчивост (съчувствие, съпричастност и помощ) в съвременното общество можем да забележим и по множеството кампании за събиране на средства за пострадали при определени бедствия, набирането на средства за животоспасяващи операции, благотворителни кампании като *Българската Коледа*, *Фонд за децата на герои*, *Национален дарителски фонд за подпомагане на деца*, *пострадали при пътнотранспортни произшествия*, *Национална кампания в подкрепа на донорството и трансплантацията – Да! За живот!*, *Национална благотворителна кампания на МВР за деца на загинали и пострадали полицаи*, *Фонд "Лечение и рехабилитация на деца"* и множеството различни платформи, кампании, групи за взаимопомощ в социалните мрежи.

Отзивчивостта се оказва коварна характеристика. Така например, изследване посочва, че тя може да бъде притежавана и проявена дори от неживи същества, като ИИ (изкуствения интелект):

В проучването учените проведоха серия от четири експеримента, за да разберат как 550 участници оценяват емпатичните отговори за състрадание и отзивчивост, генерирани от AI, спрямо тези от професионалисти. По-конкретно, участниците дадоха информация за личния си опит и след това оцениха отговорите за състрадание, отзивчивост и общо предпочитание (Труд/Trud).

Това е свързано с предвидимостта на отговорите и самообучаемостта на системата.

В българското общество битува мнението, че често хората на ръководни длъжности са неотзивчиви. Така например, в България има високо недоверие към наказателното правосъдие, поради което се смята, че съдиите, прокурорите, следователите, полицаите са лишени от качества като добросъвестност, отговорност и отзивчивост:

И продължава масово да не вярва, че в негова полза се стараят добросъвестни, отговорни спрямо задълженията си и отзивчиви в рамките на възможното съдии, прокурори, следователи и полицаи (Труд/Trud).

В българската преса откриваме и някои различни тълкувания на думата *отзивчивост*. Заглавие на вестник „Дневник“: *Германия проявява прекалена отзивчивост към диктатурите* (Дневник/Dnevnik), показва тълкуването на отзивчивостта като *приемане, търпимост към нещо отрицателно*; „Телеграм“ *стана отзивчив след ареста на Дуров* (Sega /Sega) – Тук за акт на *отзивчивост* е прието сътрудничество със службите, сливането на информация.

Срециите с тях оставят незаличими следи в паметта на отзивчивите зрители, а гостите се отблагодаряват с представяне на съвсем нови премиерни филми или безспорни шедеври от екранната им биография (Труд/Trud).

В дадения контекст отзивчивостта представлява висока оценка и радушно приемане от страна на зрителите.

Оттук можем за изведем следните периферни признаци:

Някои хора са по-отзивчиви от други.

Отзивчивостта може да има джандърни специфики.

Отзивчивостта може да носи както ползи, така и да бъде в ущърб на индивида.

Отзивчивостта бива възприемана различно и зависи от знанието за субекта.

Отзивчивостта е качество, което може да бъде придобито, подлежи на обучаемост.

Проявите на отзивчивост на различните хора и в различен контекст могат да бъдат разглеждани по-различен начин, включително и отрицателно.

11. Концептът ОТЗИВЧИВОСТ през призмата на анкетните данни

Целта на даденото анкетно проучване е да се установят съвременните представи на носителите на българския език за концепта ОТЗИВЧИВОСТ. *Отзивчивостта* досега не е ставал обект на анкетно проучване. Лексемата е спомената в БАР/ВАР 2003: 118 като единична дума – реакция на думите – стимул – *дом* и *помагам*.

В периода ноември – декември 2025 бе проведен асоциативен експеримент сред носители на български език в периода. Асоциативният експеримент представлява метод, насочен към извеждането на асоциации, сформирани у индивида въз основа на негов предишен опит (Евсеева/Evseeva 2009: 82). С помощта на асоциативния експеримент се извеждат образни характеристики на концепта, които са закрепени в съзнанието на носителите на езика. При свободия асоциативен експеримент се дава дума стимул, на която анкетираните трябва да предложат своите думи реакции. С. С. Василенко отбелязва, че данните от подобен тип асоциативни изследвания са трудни за интерпретация, но честотността на еднотипните реакции позволява да бъдат направени изводи за някакво общо възприятие на дадения концепт, заложено в съзнанието на носителите на даден език, специфично за дадената култура (Василенко/Vasilenko 2019: 78).

На респондентите бяха зададени 3 въпроса – 2 от затворен и 1 от отворен тип. На въпросите с избираем отговор бяха зададени готови отговори, ексцерпирани от различни източници, предимно – речници, при което те трябваше да изберат отговорите, които 4най-много се доближават до техното разбиране. Въпросът с отворен отговор нямаше подобни ограничения, като анкетираните бяха помолени да посочат своята асоциация на думата стимул, а именно – *отзивчивост*.

А. Анкети с избираем отговор – затворени анкети:

Анкетирани са 100 носители на езика, сред които 50 жени и 50 мъже на възраст между 18 и 70 години.

Сред жените преобладават анкетираните с висше образование, при което процентът при жените е по-висок: жени (средно образование – 5, висше образование – 45); мъже (средно образование – 15, висше образование – 35).

Въпрос 1:

Отзивчивостта според Вас е (изберете най-точното твърдение).....:

Като възможни отговори, между който анкетираните трябва да изберат най-близкия до тяхната представа, бяха представени следните 7 дефиниции, които бяха предварително ексцерпирани и обработени за целите на изследването от различни източници (РБЕ; Тълковен речник, ЧАФП 2011; ЭПСС 2021; КПФС 2011; ОДК (ЭСП) 2000):

А. Съчувствие към другите, готовност за оказване на помощ, състрадание;

Б. Готовност бързо да се отзовеш, да откликнеш на призивите, молбите или потребностите на някого или нещо, проява на съчувствие и готовност да се направи услуга, да се помогне, обикновено безвъзмездно, безкористно;

В. Чувствителност на индивида към потребностите на другите хора; добро, благожелателно отношение към другите, готовност да окажеш помощ;

Г. Готовност на индивида да помогне на някого в беда, трудна ситуация;

Д. Внимателно отношение към другите, което се проявява в способността бързо и правилно да се определи настроението и психическото състояние на друг човек и да му се притече на помощ в трудни моменти;

Е. Способност за съпреживяване, вътрешна готовност за съчувствие и активна помощ на другите хора;

Ж. Положително духовно-нравствено качество на личността, което се проявява в склонността да помагаш на нуждаещите се, да забелязваш техните нужди, да проявяваш безкористност, щедрост, великодушие, умение да прощаваш, търпимост.

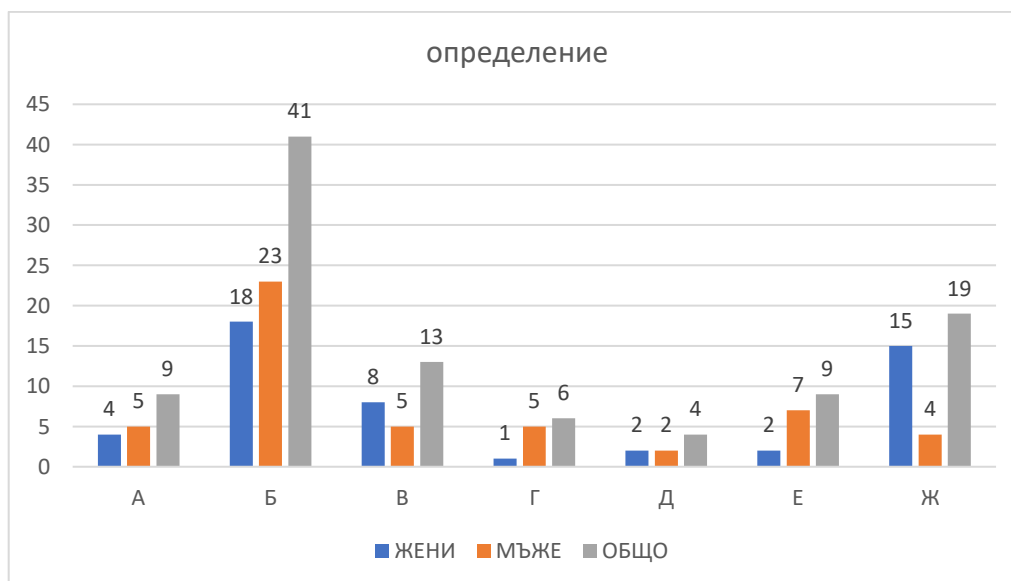
Един от мъжете респонденти е посочил 2 отговора, поради което отговорите надхвърлят 100 (101 отговора).

Резултати:

Жени: Б – 18, Ж – 15, В – 8, А – 4, Д – 2, Е – 2, Г – 1;

Мъже: Б – 23, Е – 7, А – 5, В – 5, Г – 5, Ж – 4, Д – 2;

Общо: Б – 41, Ж – 19, В – 13, А – 9, Е – 9, Г – 6, Д – 4.

Анализ на резултатите:

И при двата пола преобладава отговор Б – *готовност бързо да се отзовеш, да откликнеш на призивите, молбите или потребностите на някого или нещо, проява на съчувствие и готовност да се направи услуга, да се помогне, обикновено безвъзмездно, безкористно*. Това може да бъде свързано с наличието на допълнителни семи в дефиницията на концепта като *безвъзмездност, безкористност, наличие на молба*.

На второ място при жените е Ж – *възприятието на отзивчивостта като индивидуална нравствена характеристика (положително духовно-нравствено качество на личността)*. Тук също са посочени допълнителни позитивни характеристики като *безкористност, щедрост, търпимост, великодушие, умение да прощаваши*. Бихме могли да предположим, че именно това детайлизиране и подчертаване на безкористността влияе върху избора.

На трето място е В – *чувствителност на индивида към потребностите на другите хора; добро, благожелателно отношение към другите, готовност да окажеш помощ*; последвано от А – *съчувствие към другите*, Д – *Внимателно отношение*, Е – *способност за съпреживяване, съчувствие и активна помощ* и Г – *Готовност на индивида да помогне на някого в беда, трудна ситуация*.

Сред мъжките отговори на второ място е отговор Е – *способност за съпреживяване, съчувствие и активна помощ*.

Чак след това е В – *чувствителност към потребностите, готовност за оказване на помощ*, последвано от *Готовност на индивида да помогне на някого в беда, трудна ситуация и съчувстви*.

Последните места заемат *Положително духовно-нравствено качество на личността* и *Внимателно отношение към другите, което се проявява в способността бързо и правилно да се определи настроението и психическото състояние на друг човек и да му се притече на помощ в трудни моменти*.

И при двата пола най-активен концептуален признак е именно готовността за оказване на помощ, но обикновено при някакви особени обстоятелства – *молба, трудна ситуация, беда*. Прави впечатление, че при мъжете психологическият критерий и класификацията на отзивчивостта като положителна постъпка отстъпват пред действието. Бихме могли да предположим, че силният пол не се замисля толкова много при предп-

риемането на подобна постъпка, за него по-важно е да окаже помощта, когато може. Докато жените са по-емоционални и повече обмислят, но и по-внимателни към чувствата на околните при проявата на отзивчивост. Това до голяма степен съвпада с джендърните стереотипи. Едно от последните места и при двата пола заема отговор Д, който е посочен само от 2 жени и 2 мъже. Това показва, че българинът не е склонен да прави предположения и сам да *преценява настроението и психическото състояние* на другите, необходимостта от помощ. Той предпочита да му се каже, да бъде помолен, вместо да се намесва непоканен и да натрапва помощта си.

Въпрос 2. На анкетирания беше дадена следната задача:

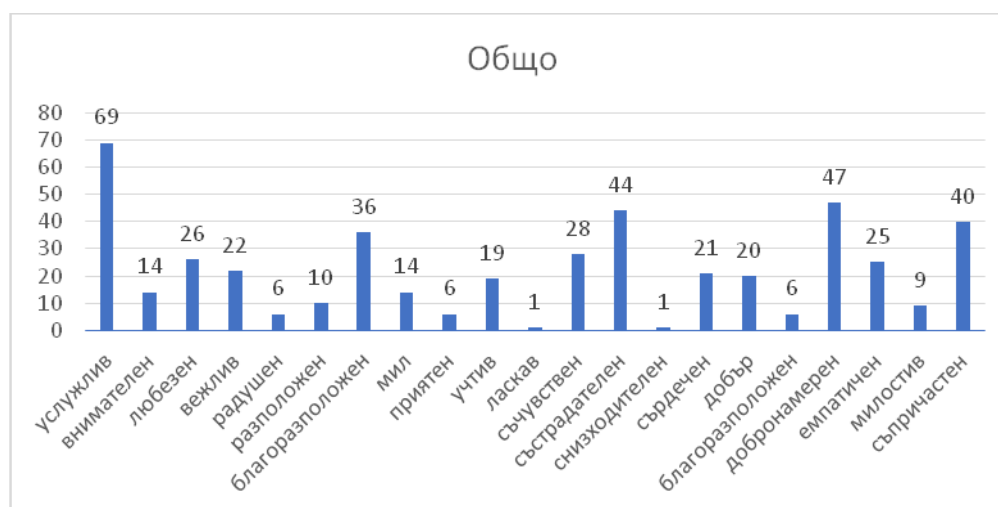
Изберете до 5 думи, които са близки по значение с думата *отзивчив*:

услужлив, внимателен, любезен, вежлив, радушен, разположен, благоразположен, мил, приятен, учтив, ласкав, съчувствен, състрадателен, снизходителен, сърдечен, добър, благ, добронамерен, емпатичен, милостив, съпричастен

Вторият въпрос от затворената анкета бе свързан с разбирането на българите за потенциални синоними или както бе формулирано – *близки по значение думи*. Прегледът на лексикографски източници ясно показва открояването на различни концептуални признаци в значението на думата *отзивчивост*. Поради тази причина решихме да проверим с помощта на анкетен материал кои от посочените в различните източници прилагателни имена ще бъдат по-близки в представата на съвременния българин до лексемата *отзивчив*, респективно – кои признаци според българите преобладават в значението ѝ. Предварително бяха селектирани 21 прилагателни имена. Според разбирането на автора на статията, посочените лексеми не са пълни синоними, а синонимичността на някои от тях е под въпрос. Поради тази причина умишлено се избягва използването на термина *синоними*. Целта бе да се види кои от прилагателните респондентите ще ги припознаят като достатъчно близки по значение.

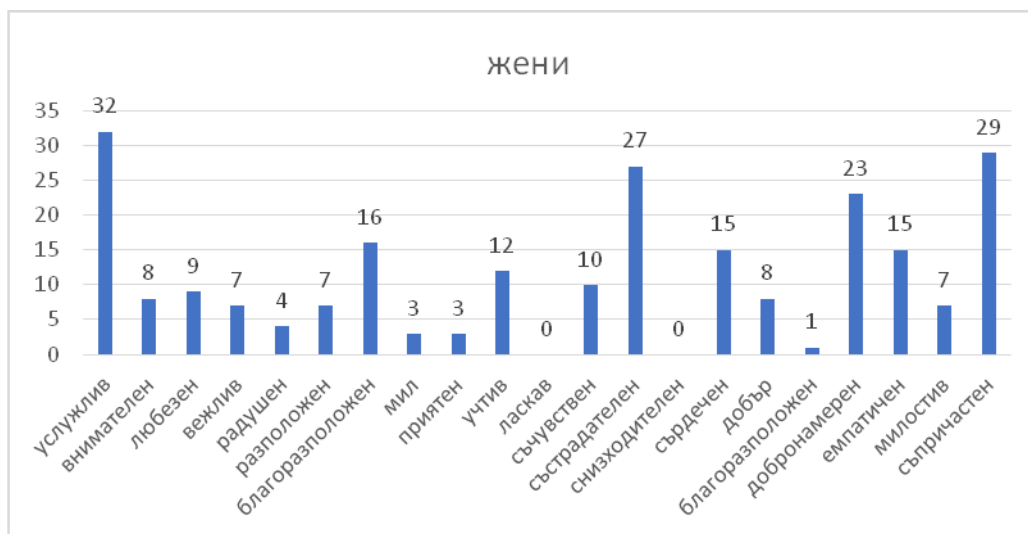
Резултати:

Общо: услужлив (69), добронамерен (47), състрадателен (44), съпричастен (40), благоразположен (36), съчувствен (28), любезен (26), емпатичен (25), вежлив (22), сърдечен (21), добър (20), учтив (19), внимателен (15), мил (14), разположен (10), милостив (9), приятен (6), радушен (6), благ (6), снизходителен (1), ласкав (1).

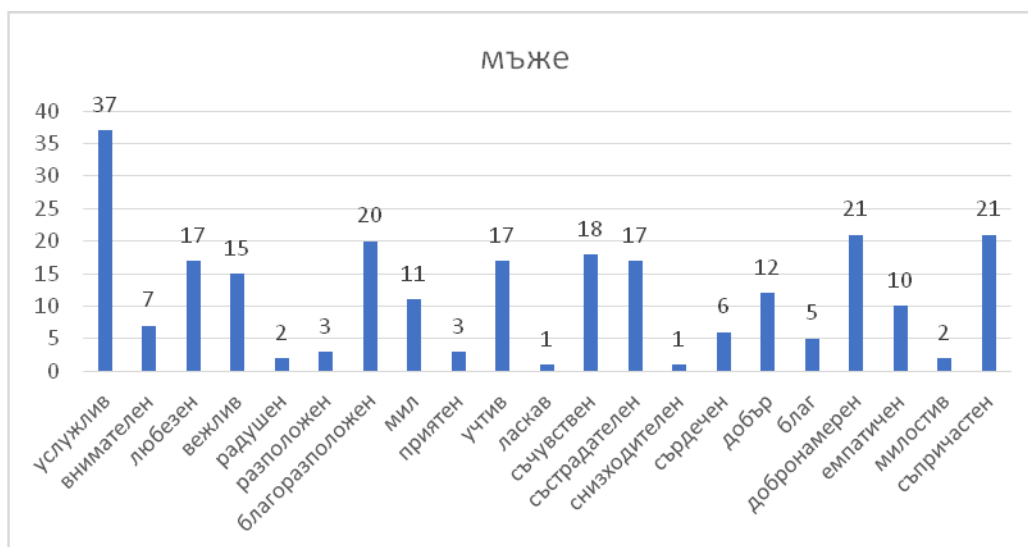

Жени: услужлив (32), съпричастен (29), състрадателен (27), добронамерен (23), благоразположен (16), сърдечен (15), емпатичен (15), учтив (12), съчувствен (10),

любезен (9), добър (8), внимателен (8), разположен (7), вежлив (7), милостив (7), радушен (4), приятен (3), мил (3), благ (1), снизходителен (0), ласкав (0).

Мъже: услужлив (37), добронамерен (24), съпричастен (21), благоразположен (20), съчувствен (18), състрадателен (17), учтив (17), любезен (17), вежлив (15), добър (12), мил (11), емпатичен (10), внимателен (7), сърдечен (6), благ (5), приятен (3), разположен (3), радушен (2), милостив (2), снизходителен (1), ласкав (1)

Доминиращ синоним при двата пола е *услужлив*, което показва отзивчивостта като активен признак – оказване на услуга, помощ. При жените на второ място е съпричастността, последвана от състраданието и добронамереността. Това насочва към сферата на чувствата и усещането на хората като общност, която трябва да бъде разбрана и подкрепяна. Прилагателни като *учтив*, *любезен*, *внимателен* и *вежлив*, свързани с културата на общуване и поведение се намират по-назад в класацията, спрямо мъжките отговори. Това важи и за *мил*, *приятен*, *благ*, които изразяват външно впечатление.

При мъжете едни от водещите позиции заемат синоними като *добронамерен* и *благоразположен*, които разглеждат отзивчивостта като потенциална опция, която винаги е на разположение да бъде проявена, при съответните обстоятелства. Следват *съчувствен* и *състрадателен*, насочени към сферата на проява на емоции, а след това *учтив*,

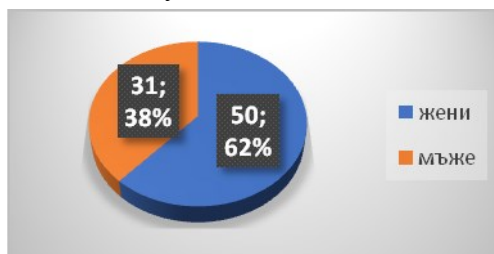
любезен и вежлив, свързани с културата на общуване. Спорното *снижодителен*, което е натоварено по-скоро с негативни конотации, е посочено само от 1 от мъжете и не присъства в женските отговори.

Прави впечатление, че прилагателното *добър* е по-често употребявано от мъжете за разлика от жените, въпреки честата асоциация на отзивчивостта именно с *доброта* при жените в проведената асоциативна анкета, както ще забележим по-надолу. Синонимите *мил, приятен, благ*, показващи външно впечатление, което прави личността, също са по-често употребявани от мъжете, отколкото от жените.

При сравняване на резултатите от анкетите при мъжете и жените, ще забележим, че, въпреки съвпадението на повечето доминиращи синоними, те имат своите специфики. Мъжете по-често се насочват към синоними, свързани с намерението, готовността за оказване на помощ, културата на общуване и външни признаци като *мил, приятен, благ*. Докато при жените преобладават сферата на чувствата, опитът за разбиране, проявата на съчувствие, емпатия.

Б. Асоциативни анкети

В асоциативните анкети взеха участие 50 жени и 31 мъже.

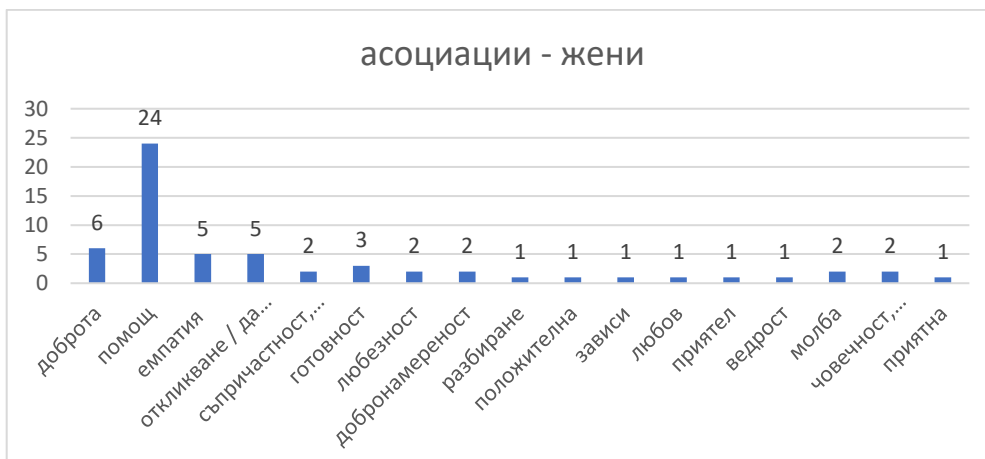

Анкетирания бяха попитани: *Каква асоциация предизвиква у Вас думата отзивчивост?*

Параметрите на отговорите не бяха предварително посочени. Така респондентите не бяха количествено ограничени, поради което някои от тях посочиха повече от един отговор или дори по-разгърнати отговори, наподобяващи опит за дефиниция или свои виждания по зададената тема. Това донякъде затрудни обработката на събрания материал. Поради тази причина ще представим отговорите в цялостния им вид, след което ще ги обобщим и анализираме.

Резултати – жени: *доброта; помощ; човецина; да помогнеш; добронамереност; откликващ; помощ; доброта; любов, емпатия;⁷ приятел; любезност; доброта и желание да помагаш; ведрост; емпатия; зависи; молба за подкрепа; откликване; приятна; разбиране, емпатия; помощ; да помогнеш на някого с нещо; обичащ да помага; да се отзовеш да помогнеш на някого, без значение от ситуацията и без облага; любезност, дружелюбие; доброта; помощ; помощ; човечност; да помогна на човек в нужда; емпатия; готов да помогне; помощ; готовност за помощ, подкрепа, съпричастност; помощ; добронамерена помощ; отклик; доброта; откликване на молба за помощ, съдействие без колебание, безкористно; доброта; готов да помогне; помощ, кооперативност; помощ; помощ, съпричастие, емпатия, готовност; откритост; помощ, разговорливост, добронамереност; готовност да помогна; помощ; мил; човек, който помага на другите (отзовава се когато на някого му трябва помощ); положителна.*

⁷ Отговорите на отделните участници в анкетата са разделени с точка и запетайка.

На графиките са представени само част от обобщените резултати с цел – осигуряване на по-голяма нагледност. Това са по-често срещани думи – реакции, такива, които представляват особен интерес – синоними, метафори и др., избрани по преценка на авторката.

Почти половината (24) от анкетираните жени асоциират отзивчивостта с *помощта* (16 – използват думата *помощ*, а 8 – различни форми на глагола *помагам*). Прави впечатление формата *обичащ да помага*, т.е. не просто някой, който би се притекъл в нужда, но който го прави на постоянна основа и получава от това удоволствие. Други подчертават елементи като *без колебание*, *безкористно*, *без значение от ситуацията* и *без облага*, *добронамерена помощ*, т.е. помощта може да бъде разглеждана и като пълно себеотдаване.

Следва думата *доброта* (6) и определението на отзивчивостта като тип *отклик*, *отзоваване* (5), при което присъства и компонентът – *наличие на молба* (2). Други от отговорите представляват синоними на думата – стимул: *емпатия* (5), *любезност* (2), *съпричастност* (1), *съпричастие* (1), *добронамереност* (2), *разбиране* (1). Наличието на думата *емпатия* цели 5 пъти сред асоциациите може да се обясни и с високия процент жени с висше образование сред анкетираните. Асоциации като *човечност* и *човецизна* определят отзивчивостта като морална категория, но и присъща за хората черта. А *любов*, *приятел* показват тип много топло и близко отношение към обекта или субекта на отзивчивостта. Срещат се и единични уникални асоциации като *ведрост*. При жените се намират и отговори, които буквално отговарят на въпроса, без да конкретизират и посочват дума – реакция: *положителна*, *приятна*, *зависи*. Любопитен е отговорът *зависи*, който от една страна не отговаря на въпроса и не представя дума – реакция, а от друга страна – насочва към отзивчивостта като многокомпонентен концепт, който би могъл да породи множество разнообразни асоциации дори у един и същ човек.

Резултати – мъже: *готовност за помощ; коректност, преданост, екзактност; откритост и добросъвестност; съпричастност; да бъдем по отзивчиви към хората; вършец бързо и безвъзмездно услуга; да си съпричастен с другите; любезност; да се отзовеш; съпричастност, толерантност, добронамереност; съпричастност; съпричастност, готовност да помагаме на другите; помогне на хора около нас; толерантност, съчувствие; доброта; да се държиш добре с останалите и да им помагаме в нужда; да помагам на някого; да заставаш на позиция; помощ; съчувствие; симпатия; да отстояваш на това, което мислиш; позитивна; положителна, готовност да помогнеш; сила; положителна; готовност за помощ; самопожертвователност; готовност за помощ и подкрепа; доброта.*

Посочените от мъжете асоциативни думи очертават следната картина: За мъжете на първо място се нарежда действието – *помощта* или *готовността за помощ*. Някои от респондентите добавят към нея и някои параметри като оказване на помощ *при конкретна нужда от помощ, помагане на хората около нас, бързо и безвъзмездно*. Следващ по честотност отговор е *съпричастност* (5). Трима от анкетираните са отговорили на въпроса каква асоциация предизвиква във Вас отзивчивостта буквално, характеризирайки асоциацията като *позитивна* (1), *положителна* (2). Следва представата за отзивчивостта като *доброта* (2), *съчувствие* (2). Срещат се и други единични синоними като *добронамереност* и *любезност, добросъвестност*. Сред останалите качества, определени като синоними на *отзивчивост*, намират място и други позитивни характеристики като *толерантност* (2) и *симпатия* (1).

Част от анкетираните са отговорили с повече от една дума, предлагайки свои собствени дефиниции. Не липсват и уникални асоциации, често дело на по-млади мъже (възрастова категория – 18–30 г.) като *да се държиш добре, коректност, екзактност, сила, самопожертвователност*. Изненадващо беше обвързването на отзивчивостта с отстояване, защита на позицията (*да заставаши на позицията; да отстояваш това, което мислиш*), което на пръв поглед изглежда несъвместимо с думата – стимул. Това може да бъде свързано както с грешно разбиране на думата, така и с мисълта за защита, закрила на околните при особени обстоятелства, при спорове.

Изводи.

При сравняване на резултатите от асоциативния експеримент при двата пола, ще забележим, че доминиращ е активният подход, разбирането на отзивчивостта като действие, помощ или готовност за оказването ѝ. Така в съзнанието на съвременния българин не толкова важно е самото действие, оказването на помощ, а готовността тя да бъде оказана при нужда, което дава усещане за сигурност и спокойствие.

И при двата пола сред отговорите откриваме подчертаване на безкористността и готовност за пълно себеотдаване и дори жертвоготовност. При жените отзивчивостта се асоциира с добротата, опита за разбиране, поставянето на мястото на другия и сферата на чувствата. При мъжете се набляга на действието, външната проява като етикета и поведението в обществото, при което фокусът върху чувствата на другите и квалификацията на самия акт на отзивчивост остават на заден план. В този смисъл мъжкият пол използва по-неутрални на пръв поглед синоними, докато жените са по-емоционално натоварени, при което се очертава по-голяма категоричност при доминиращите отговори.

12. Профили

12.1. Профил „традиционна представа за отзивчивостта“

В миналото:

- По-скоро безкористна, от чисто сърце;
- Има посока отвътре навън, насочена е към другия;
- Обогаत्या не само субекта, към когото е насочена, реципиента на помощта или доброто и внимателно отношение, но и извършителя;
- Въпрос на индивидуален избор, носи по-личен характер
- Обектът на тази помощ обикновено е по-персонализиран – близки, приятели, конкретен човек;
- Израз на доброта, персонално отношение;
- Общочовешка черта, част от концепта *доброта*, човечност, от идеализирания образ на човека такъв, какъвто трябва да бъде.

12.2. Профил „съвременна представа за отзивчивостта“

В съвременния свят:

- Често отзивчивостта е заложена като изискване, задължение към работещите в определена сфера;
- Комерсиализирана, корпоративна ценност, която може да носи облаги, особено търсена в сферата на услугите;
- Въпрос на професионализъм;
- Свързана е с комуникацията и разглеждането на хората като общност;
- Често се забелязва липса на персонално отношение, унификация на реципиента;
- *Мил, приветлив, любезен, внимателен* – разглежда се като част от културата на поведение;
- Свързва се с *приспособимостта, адаптивността, резултативността*;
- Многоаспектен концепт, в който могат да се съдържат различни елементи: добро отношение, разбиране и съпреживяване, конкретно действие – оказване на помощ.

13. Когнитивна синтетична дефиниция:

Физически аспект

Отзивчивостта е нематериална ценност. В наивните представи на българина тя се възприема като противоположност на безразличието, безсърдечността и грубостта. Отзивчивостта, разглеждана като проява на доброта, се свързва със сърцето и душата. От друга страна, отзивчивостта като оказване на помощ, услужливост се свързва със соматизми, при което тя има посока на приближаване – протегната ръка, гръб, на който да се облегнеш. Оттук можем да направим извода, че отзивчивостта представлява близост не само в емоционален, но и понякога във физически план.

Пространствен аспект

Въпреки че е нематериална, отзивчивостта е обвързана със сърцето, душата. Отзивчивостта има посока – отвътре навън, от дълбините на сърцето и душата към другия. Има и пространство на реализация – дома, околните, често на работното място, общността, но тя се проявява и към напълно непознати при нужда, дори извън физическите граници на родината.

Психологически аспект

В психологически аспект отзивчивостта се възприема като морална категория – показател на доброта, състрадание и съпричастност. Но също така тя е част от културата на общуване, изискване в много сфери. Оттук възниква моралната дилема – дали отзив-

чивостта наистина е проява на доброта и или ответна реакция на молба, дали представлява вътрешна потребност на индивида или отговор на очакванията на обществото, желание за осигуряване на комфортна работна среда или задължение, носещо ползи.

Друг интересен момент при отзивчивостта е съчетаването на разбирането ѝ като доброта и съпричастност, свързани с безкористността и липсата на изгода, и реално действие, оказване на помощ. В съзнанието на съвременния българин фактическото оказване на помощ се оказва толкова важно, колкото и готовността за оказване на помощ при нужда.

Отзивчивост се проявява както към близкото обкръжение, семейството, приятелите, така и към хората около нас, и напълно непознати, изпаднали в нужда. Това е един от факторите за проява на човещина, усещане на хората като общност, където всеки е важен, и стъпка към подобряване на социалната среда.

Културен аспект

Както вече посочихме, отзивчивостта може да се разглежда като част от културата на поведение и етикета. Въпреки че отзивчивостта се разглежда основно като подчертано позитивна ценност, тя понякога може да носи и негативи. Грижата за другите има своите рискове. Пример за това са загиналите при спасение на чужд живот и констатации в пресата, че отзивчивият човек обикновено не мисли за пари, поради което не забогатява.

Аксиологичен аспект

Отзивчивостта е свързана с други ценности като *добротата, милосърдието, съпричастността*. Тя има своите социални измерения, при което се свързва с взаимопомощта между хората, работата в екип, работата в сферата на услугите и социалните инициативи и кампании, които правят света по-добър. Тук е представена заедността, съвместните усилия, съпричастността и разглеждането на хората не толкова като отделни индивиди, всеки със своя морал, но и като общност, където всеки индивид може да бъде полезен на другия и обществото като цяло.

Исторически аспект

Ако отзивчивостта във фразеологизмите и паремите очертава концепта в миналото, то прегледът му в пресата, анкетите, литературата и някои други съвременни материали показват развитието му. Свързването му с работната среда и издигането му в ранг на изискване към работещите в различни сфери променят статута му. Така вече отзивчивостта от вътрешна потребност, проява на доброта и човещина, започва да носи дивиденди. Това поставя под въпрос мотивите зад една или друга постъпка, безкористността и искреността при проявите на отзивчивост.

ИЗТОЧНИЦИ

- БАР 2003: *Балтова, П.* Български асоциативен речник. Прав и обратен. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ (BAR 2003: *Baltova, P.* *Balgarski asotsiatiiven rechnik. Prav i obraten. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“*).
- БЕР 1995: Български етимологичен речник. Том IV (минго2 – падам), София: Академично издателство „Марин Дринов“ (BER 1995: *Balgarski etimologichen rechnik. T. IV (mingo2 – padam). Sofia: Akademichno izdatelstvo „Marin Drinov“*).
- БПП 1986: *Григоров, М., К. Кацаров* (съст.). Български пословици и поговорки. София: Наука и изкуство, 544 с. (BPP 1986: *Grigorov, M., K. Katsarov* (sast.). *Balgarski poslovitsi i pogovorki. Sofia: Nauka i izkustvo, 544 p.*)

- ВПСС 2010: Военно-психологическият словарь-справочник. Под общ. ред. Ю. П. Зинченко. Москва: ИД Куприянова, 592 с. (VPSS 2010: Voенno-psikhologicheskiy slovar'-spravochnik. Pod obshch. red. Yu. P. Zinchenko. Moskva: ID Kupriyanova, 592 p.)
- Дечева 1997: *Дечева, Д.* Тълковен речник с фразеологични съчетания – библиотека за ученика и студента. София: Атлантис, КЛ (Decheva 1997: *Decheva, D.* Talkoven rechnik s frazeologichni sachetaniya – biblioteka za uchenika i studenta. Sofia: Atlantis, KL).
- КПФС 2011: *Филиппов, А. В., Н. Н. Романова, Т. В. Лetyагова.* Тисяча състояний души. Краткий психолого-филологическият словарь. Москва: Флинта, 424 с. (KPFS 2011: *Filippov, A. V., N. N. Romanova, T. V. Letyagova.* Tysyacha sostoyaniy dushi. Kratkiy psikhologo-filologicheskiy slovar'. Moskva: Flinta, 424 p.).
- Кювлиева 1986: *Кювлиева, В.* Устойчивите сравнения в българския език. София: Издателство на БАН (Kyuvlieva 1986: *Kyuvlieva, V.* Ustoychivite sravneniya v balgarskiya ezik. Sofia: Izdatelstvo na BAN).
- Нанова 2005: *Нанова А.* Фразеологичен синонимен речник на българския език. София: Хейзъл, 1389 с. (Nanova 2005: *Nanova A.* Frazeologichen sinonimen rechnik na balgarskiya ezik. Sofia: Heyzal, 1389 p.)
- Нанова 2019: *Нанова А.* Български синонимен и антонимен речник с фразеологизми. София: Просвета, 600 с. (Nanova 2019: *Nanova A.* Balgarski sinonimen i antonimen rechnik s frazeologizmi. Sofia: Prosveta, 600 p.)
- НФРБЕ 1993: *Анкова-Ничева, К.* Нов фразеологичен речник на българския език. София: УИ „Св. Климент Охридски“ (NFRBE 1993: *Ankova-Nicheva, K.* Nov frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“).
- ОДК ЭСП 2000: Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). Сост. В. С. Безрукова, 2000 (ODK ESP 2000: *Osnovy dukhovnoy kul'tury (entsiklopedicheskiy slovar' pedagoga).* Sostavitel': V. S. Bezrukova, 2000. <https://azbyka.ru/deti/wp-content/uploads/2024/09/osnovy-duhovnoj-kultury-jenciklopedicheskij-slovar-pedagoga-bezrukova-v.s.pdf>)
- Пернишка 2014: *Пернишка, Е.* Речник на антонимите в българския език (Второ допълнено и преработено издание). София: Наука и изкуство, 507 с. (Pernishka 2014: *Pernishka, E.* Rechnik na antonimite v balgarskiya ezik (Vtoro dopalнено i preraboteno izdanie). Sofia: Nauka i izkustvo, 507 p.)
- Пернишка 2018: *Пернишка, Е.* Синонимен речник на българския език (Второ допълнено и преработено издание). София: Наука и изкуство, 614 с. (Pernishka 2018: *Pernishka, E.* Sinonimen rechnik na balgarskiya ezik (Vtoro dopalнено i preraboteno izdanie). Sofia: Nauka i izkustvo, 614 p.)
- Рангелова 2004: *Рангелова, В.* Български тълковен речник. София: ИК Хермес. (Rangelova 2004: *Rangelova, V.* Balgarski talkoven rechnik. Sofia: IK Hermes.)
- РБЕ: Речник на българския език. <http://ibl.bas.bg/rbe> (RBE: Rechnik na balgarskiya ezik. <http://ibl.bas.bg/rbe>)
- Славейков 2003: *Славейков, П.* Български пословици (Български притчи или пословици и характерни думи). София: Захарий Стоянов. <https://chitanka.info/text/40030-bylgarski-poslovitsi> (Slaveykov 2003: *Slaveykov, P.* Balgarski poslovitsi (Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi). Sofia: Zahariy Stoyanov. <https://chitanka.info/text/40030-bylgarski-poslovitsi>).
- Фасмер 2006: *Фасмер, М.* Этимологический словарь русского языка. 1-е издание: 1964 – 1973; 2-е издание: 1986 – 1987 (редактор русского текста М. А. Оборина); 3-е издание: 1996; 4-е издание: 2006. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачёва. <https://gufo.me/dict/vasmer/%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2>

- (Fasmer 2006: *Fasmer, M.* Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka. 1-e izdanie: 1964 – 1973; 2-e izdanie: 1986 – 1987 (redaktor russkogo teksta M. A. Oborina); 3-e izdanie: 1996; 4-e izdanie: 2006. Perevod s nemetskogo i dopolneniya O. N. Trubachyova. <https://gufo.me/dict/vasmer/%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2>)
- ЧАФП 2011: Человек: анатомия, физиология, психология. Энциклопедический иллюстрированный словарь. Под ред. А. С. Батуева, Е. П. Ильина, Л. В. Соколовой. Санкт Петербург: Питер, 672 с. (CHAFP 2011: Chelovek: anatomiya, fiziologiya, psikhologiya: entsiklopedicheskii illyustrirovannyy slovar'. Pod red. A. S. Batueva, E. P. Il'ina, L. V. Sokolovoy. Sankt Peterburg: Piter, 672 p.)
- ЭПСТ 2018: *Байковски Ю.В., Самойлов Н.Г., Алёшичева А.В.* Экстремальная психология: словарь терминов. Москва: АГСПА, 146 с. (EPST 2018: *Baykovskiy Yu. V., N. G. Samoylov, A. V. Alyoshicheva.* Ekstremal'naya psikhologiya: slovar' terminov. Moskva: AGSPA, 146 p.)

ЛИТЕРАТУРА

- Авгинова 2017: *Авгинова-Николова, Е.* Концептът „хляб“ като фрагмент от езиковата картина на света. Лексикосемантичен и лингвокултурологичен аспект (върху материал от български, гръцки и руски език). Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 248 с. (Avginova 2017: *Avginova-Nikolova, E.* Kontseptat „hlyab“ като fragment ot ezikovata kartina na sveta. Leksikosemantichen i lingvokulturologichen aspekt (varhu material ot balgarski, gratski i ruski ezik). Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 248 p.)
- Ангелова 2020: *Ангелова, Цв.* Трансформации на българския модел семейство. – В: Дзъло, 2020, № 17, 1–16. https://www.abcdar.com/magazine/XVII/Dzl_2020_br17_14_Angelova_Tsvetelina_Bg_model_semeystvo.pdf (Angelova 2020: *Angelova, Tsv.* Transformatsii na balgarskiya model semeystvo. – V: Dzyalo, 2020, № 17, 1–16).
- Ангелова 2023: *Ангелова, Цв.* Културен модел на концепта семейство в българския език. – Асоциативният свят на българина, 25, Дзъло 2023, 129–169 (Angelova 2023: *Angelova, Ts.* Kulturen model na kontsepta semeystvo v balgarskiya ezik. – Asotsiativniyat svyat na balgarina, 25, Dzyalo 2023, 129–169).
- Ангелова 2024а: *Ангелова, Цв.* Представата за концепта индивид в съзнанието на съвременния българин – В: Международна годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, София, 224–233 (Angelova 2024а: *Angelova, Tsv.* Predstavata za kontsepta individ v saznaniето na savremenniya balgarin – V: Mezhdunarodna godishna konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“. Sofia, 224–233).
- Ангелова 2024б: *Ангелова, Цв.* Представата за концепта общество в съзнанието на съвременния българин. – Български език, 2, 63–82. ISSN: 0005-4283 (print), ISSN: 2603-3372 (online) (Ангелова 2024б: *Ангелова, Цв.* Представата за концепта общество в съзнанието на съвременния българин. – Български език, 2, 63–82. ISSN: 0005-4283 (print), ISSN: 2603-3372 (online)).
- Бартмински 2015: *Bartmiński, J.* (red). Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony? – In: Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów. Tom 1: Dom. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 7–13.
- Белт 2007: *Белт, Т.* Политическое убеждение путем метафорического моделирования. – Политическая лингвистика, 2 (22). Екатеринбург, 18–25 (Belt 2007: *Belt, T.*

- Politicheskoe ubezhdenie putem metaforicheskogo modelirovaniya. – Politicheskaya lingvistika, 2 (22). Ekaterinburg, 18–25).
- Василенко 2019: *Василенко, С. С.* Ассоциативный эксперимент как способ исследования концепта в лингводидактических целях. – Язык и культура, № 48, 76–86. URL: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000708398> (Vasilenko 2019: *Vasilenko, S. S.* Assotsiativnauy eksperiment kak sposob issledovaniya kontsepta v lingvodidakticheskikh tselyah. – Yazyk i kulytura, № 48, 76–86).
- Витанова 2016: *Витанова, М.* Концептът труд/работа в българската езикова картина на света. – В: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 3. Praca, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Małgorzaty Brzozowskiej, Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej. Lublin: UMCS, 279–308 (Vitanova 2016: *Vitanova, M.* Kontseptat trud/rabota v balgarskata ezikova kartina na sveta. – In: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 3. Praca, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Małgorzaty Brzozowskiej, Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej. Lublin: UMCS, 279–308).
- Витанова 2023: *Витанова, М.* Здравето в асоциативното мислене на българина. – В: Асоциативният свят на българина. София: Дзяло, 2023, бр. 25, 31–50. ISSN1314-9067; (online). < https://www.abcdar.com/magazine/XXV/Dzl_2023_br25_05_Sbornik_Asociativniat_sviat_na_bulgarina.pdf> (Vitanova 2023: *Vitanova, M.* Zdraveto v asotsiativnoto mislene na balgarina. – In: *Asotsiativniyat sviyat na balgarina*. Sofia: Dzyalo, 2023, br. 25, 31–50).
- Евсеева 2009: *Евсеева, О. В.* Интерпретация ассоциативных данных как проблема методологии психолингвистики. – Вестник ЮУрГУ, №2, 82–84. <https://cyberleninka.ru/article/n/assotsiativnyy-eksperiment-kak-issledovatel'skaya-protsedura-v-psiholingvistike/viewer> (Evseeva 2009: *Evseeva, O. V.* Interpretatsiya assotsiativnykh dannykh kak problema metodologii psikholingvistiki. – Vestnik YUUrGU, №2, 82–84).
- Иванова 2006: *Иванова, Е. В.* Мир в английских и русских пословицах: Учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство СПбГ (Ivanova 2006: *Ivanova, E. V.* Mir v angliyskikh i russkikh poslovitsakh: Uchebnoe posobie. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo SPbG).
- Илиева 2015: *Илиева, Д.* Лингвокултурологични аспекти на някои от кратките фолклорни жанрове (паремии, наричания, клетви и благословии). – В: Нови информационни технологии в образователния процес. София: За буквите, 214–225 (Ilieva 2015: *Ilieva, D.* Lingvokulturologichni aspekti na nyakoi ot kratkrite folklorni zhanrove (paremii, narichaniya, kletvi i blagoslovii). – In: *Novi informatsionni tehnologii v obrazovatelniya protses*. Sofia: Za bukвите, 214–225).
- Илиева 2020: *Илиева, М.* Българският концепт ДОМ на славянски асоциативен фон – В: Проглас 29 (1), 7–14 (Ilieva 2020: *Ilieva, M.* Balgarskiyat kontsept DOM na slavyanski asotsiativen fon. – In: *Proglas 29 (1)*, 7–14).
- Каланчина 2022: *Каланчина, И.* Концепт „всемирная отзывчивость“ в евразийском культурном пространстве. – Культура в евразийском пространстве: традиции и инновации, № 1 (6), 29–34. <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-vsemirnaya-otzyvchivost-v-evraziyskom-kulturnom-prostranstve/viewer> (Kalanchina 2022: *Kalanchina, I.* Kontsept „vsemirnaya otzyvchivost“ v evraziyskom kul'turnom prostranstve. – *Kul'tura v evraziyskom prostranstve: traditsii i inovatsii*, № 1 (6), 29–34. <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-vsemirnaya-otzyvchivost-v-evraziyskom-kulturnom-prostranstve/viewer>).

- Кирилова 2009: *Кирилова, Й.* Концептът ум в българската езикова картина на света. – Български език, № 2, 67–77 (Kirilova 2009: *Kirilova, Y.* Kontseptat um v balgarskata ezikova kartina na sveta. – *Balgarski ezik*, № 2, 67–77).
- Кирилова 2013: *Кирилова, Й.* Концепты друг – враг в болгарской языковой картине мира. – В: Славянский мир в третьем тысячелетии. Т. II. Москва: Демиург-АРТ, 254–283 (Kirilova 2013: *Kirilova, Y.* Kontsepty drug – vrag v bolgarskoj yazykovoy kartine mira. – In: *Slavyanskiy mir v tret'em tysyacheletii*. Т. II. Moskva: Demiurg-ART, 254–283).
- Кирилова 2014а: *Кирилова, Й.* Концептът приятел от старобългарската епоха до наши дни. – В: Езикът във времето и пространството. Велико Търново: Знак'94, 457–463 (Kirilova 2014a: *Kirilova, Y.* Kontseptat priyatel ot starobalgarskata epoha do nashi dni. – In: *Ezikat vav vremeto i prostranstvoto*. Veliko Tarnovo: Znak'94, 457–463).
- Кирилова 2014б: *Кирилова, Й.* Когнитивната метафора сърце – човек в българската паремология. – Известия на Института за български език, № 27, 175–183. <<https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=653226>>. (Kirilova 2014b: *Kirilova, Y.* Kognitivnata metafora sartse – chovek v balgarskata paremiologiya. – *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, № 27, 175–183. <<https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=653226>>).
- Кирилова 2015а: *Кирилова, Й.* Концептът сърце според българските пословици и поговорки. – е-списание в областта на хуманитаристиката за българистични изследвания в периода X-XX век, год. III, № 5, 10–22. //www.abcdar.com/magazine/V/Kirilova_1314-9067_V.pdf (Kirilova 2015a: *Kirilova, Y.* Kontseptat sartse spored balgarskite poslovitsi i pogovorki. – е-списание в областта на humanitaristikata za balgaristichni izsledvaniya v perioda X-XX vek, god. III, № 5, 10–22. //www.abcdar.com/magazine/V/Kirilova_1314-9067_V.pdf).
- Кирилова 2015б: *Кирилова, Й.* Онтологичните метафори за сърцето като същност и субстанция, отразени в българските паремии. – В: Съвременните измерения на едно научно прозрение. Доклади от Международната научна конференция в чест на 150-ата годишнина от рождението на Ватрослав Облак (1864–1896). София: Мултипринт, 164–167 (Kirilova 2015b: *Kirilova, Y.* Ontologichnite metafori za sartseto като sashtnost i substantsia, otrazeni v balgarskite paremii. – In: *Savremennite izmereniya na edno nauchno prozrenie. Dokladi ot Mezhdunarodnata nauchna konferentsia v chest na 150-ata godishnina ot rozhdenieto na Vatroslav Oblak (1864 – 1896)*. Sofia: Multiprint, 164–167).
- Кирилова 2016: *Кирилова, Й.* Ориентационни метафори за ума в българските пословици и поговорки (в съпоставка с Тихонравовия дамаскин). – В: Актуални проблеми на съвременната лингвистика. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. д-р хон. кауза Стефана Димитрова. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 270–276. (Kirilova 2016: *Kirilova, Y.* Orientatsionni metafori za uma v balgarskite poslovitsi i pogovorki (v sapostavka s Tihonravoviya damaskin). – In: *Aktualni problemi na savremennata lingvistika. Yubileen sbornik v chest na prof. d.f.n. d.h.c. Stefana Dimitrova*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 270–276).
- Кирилова 2017а: *Кирилова, Й.* Концепт и езикова картина на света. – Български език, № 1, 67–80. <<http://www.balgarskiezik.eu/1-2017/Y-KIRILOVA-68> <http://www.balgarskiezik.eu/1-2017/Y-KIRILOVA-68-79-full.pdf>> (Kirilova 2017a: *Kirilova, Y.* Kontsept i ezikova kartina na sveta. – *Balgarski ezik*, № 1, 67–80. <<http://www.balgarskiezik.eu/1-2017/Y-KIRILOVA-6879-full.pdf>>).

- Кирилова 2017б: *Кирилова, Й.* Представата за ума в българската езикова картина за света. София: ДиоМира (Kirilova 2017b: *Kirilova, Y.* Predstavata za uma v balgarskata ezikova kartina za sveta. Sofia: DioMira).
- Кирилова 2023: *Кирилова, Й.* Диахронни прочити в полето на концепта ДУША. – Дзяло – е-списание в областта на хуманитаристиката X-XXI в. год. XI, брой 25, 47 с. https://www.abcdar.com/magazine/XXV/Dzl_2023_br25_09_Yoanna_Kirilova_Diahronni_prochiti_na_concepta_Dusha.pdf (Kirilova 2023b: *Kirilova, Y.* Diahronni prochiti v poletu na kontseptu DUSHA. – Dzyalo – e-spisanie v oblastta na humanitaristkata X-XXI v. god. XI, broy 25, 47 p. https://www.abcdar.com/magazine/XXV/Dzl_2023_br25_09_Yoanna_Kirilova_Diahronni_prochiti_na_concepta_Dusha.pdf).
- Кирилова 2024: *Кирилова, Й.* Толерантността – средство за етическа диференциация между хората (анализ на анкетни данни). Коева, Св., Хр. Дейкова, М. Стаменов (съст.). Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2024 година), София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, ISSN:2683-1198, DOI:<https://doi.org/10.7546/ConfIBL2024.26>, 215–223 (Kirilova 2024: *Kirilova, Y.* Tolerantnostta – sredstvo za eticheska diferentsiatsia mezhdu horata (analiz na anketni dannii). Koeva, Sv., Hr. Deykova, M. Stamenov (sast.). Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“ (Sofia, 2024 godina), Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, ISSN:2683-1198, DOI:<https://doi.org/10.7546/ConfIBL2024.26>, 215–223).
- Китанова 2013: *Китанова, М.* Свой за чуждите и чужд за своите. Варна: LiterNet. <https://litenet.bg/publish29/maria-kitanova/svoi-za-chuzhdite/kliuchovi.htm> (Kitanova 2013: *Kitanova, M.* Svoy za chuzhdite i chuzhd za svoite. Varna: LiterNet. <<https://litenet.bg/publish29/maria-kitanova/svoi-za-chuzhdite/kliuchovi.htm>>).
- Китанова 2014: *Китанова М.* Представата за дома в българската езикова картина на света. – В: Известия на института за български език, кн. XXVII, 54–75. <<https://ibl.bas.bg/izvestiya/wp-content/uploads/2018/06/IZVESTIA-IBE-XXVII-54-75-Kitanova.pdf>> (Kitanova 2014: *Kitanova M.* Predstavata za doma v balgarskata ezikova kartina na sveta. – In: Izvestiya na instituta za balgarski ezik, кн. XXVII, 54–75. <https://ibl.bas.bg/izvestiya/wp-content/uploads/2018/06/IZVESTIA-IBE-XXVII-54-75-Kitanova.pdf>).
- Китанова 2015а: *Китанова, М.* Концептът дом в българската езикова картина на света. – В: Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów. t. 1. dom, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Iwony Bielińskiej-Gardziel, Beaty Żywickiej. Lublin, 237–261.
- Китанова 2015б: *Китанова, М.* Домът в асоциативното мислене на българина. – Българска реч, 2015, № 3, 125–133. (Kitanova 2015b: *Kitanova, M.* Domat v asotsiativното mislene na balgarina. – Balgarska rech, 2015, № 3, 125–133).
- Китанова 2017а: *Китанова, М.* Концепт ДОМ сквозь призму анкетных данных. – В: Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych. Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywick (red.). Przemyśl, 81–91 (Kitanova 2017a: *Kitanova, M.* Kontsept DOM skwozy prizmu anketnayah dannayh. – In: Nazwy wartości w jkzykach europejskich. Raport z badac empirycznych. Iwona Bielicska-Gardziel, Maigorzata Brzozowska, Beata İywick (red.). Przemyśl, 81–91).
- Китанова, Китанова, Мичева, Кирилова, Мичева-Пейчева, Ангелова 2023: *Китанова, М, М. Китанова, В. Мичева, Й. Кирилова, К. Мичева-Пейчева, Цв. Ангелова.* Асоциативният свят на българина. София, 165 с. – Дзяло, год. XI, 2023, бр. 25. ISSN 1314-9067.

- <https://www.abcdar.com/magazine/XXV/Dzl_2023_br25_05_Sbornik_Asociativniat_sviat_na_bulgarina.pdf> (Kitanova, Vitanova, Micheva, Kirilova, Micheva-Peycheva, Angelova 2023: *Kitanova, M, M. Vitanova, V. Micheva, Y. Kirilova, K. Micheva-Peycheva, Tsv. Angelova. Asotsiativniyat sviyat na balgarina. Sofia, 165 p. – Dzyalo, god. XI, 2023, br. 25. ISSN 1314-9067. <https://www.abcdar.com/magazine/XXV/Dzl_2023_br25_05_Sbornik_Asociativniat_sviat_na_bulgarina.pdf>*)
- Китанова, Седакова, Женюх 2020: *Китанова, М., И. Сеакова, П. Женюх. Аксиологични проблеми в славянските езици: традиции и съвременност. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“ (Kitanova, Sedakova, Zhenyuh 2020: *Kitanova, M, I. Seakova, P. Zhenyukh. Aksiologichni problemi v slavyanskite ezitsi: traditsii i savremennost. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“*).*
- Кръстева 2007: *Кръстева, Ж. За устойчивите словосъчетания и представянето им в двузичната лексикографска практика. – В: Лексикографията и лексикологията в съвременния свят. Велико Търново: Знак’94, 241–250 (Krasteva 2007: *Krasteva, Zh. Za ustoychivite slovosachetaniya i predstavyaneto im v dvuezichnata leksikografska praktika. – In: Leksikografiyata i leksikologiyata v savremenniya sviyat. Veliko Tarnovo: Znak’94, 241–250*).*
- Кръстева 2023: *Кръстева, Т. Устойчиви сравнения в българския и руския език – лингвистични и лингвокултурни аспекти: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София, 327 с. (Krasteva 2023: *Krasteva, T. Ustoychivi sravneniya v balgarskiya i ruskiya ezik – lingvistichni i lingvokulturni aspekti: disertatsionen trud za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen „doktor“. Sofia, 327 p.*).*
- Лейкоф, Джонсон 2004: *Лакофф, Дж., М. Джонсон. Метафоры, которыми мы живем. Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. Москва: Едиториал УРСС, 256 с. (Leykof, Dzhonson 2004: *Lakoff, Dzh., M. Dzhonson. Metafory, kotorymi my zhivem. Per. s angl. / Pod red. i s predisl. A. N. Baranova. M.: Editorial URSS, 256 p.*).*
- Маслова 2006: *Маслова, В. А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва: Флинта (Maslova 2006: *Maslova, V. A. Vvedenie v kognitivnuyu lingvistiku. Moskva: Flinta*).*
- Мичева-Пейчева 2015: *Мичева-Пейчева, К. Свободата в асоциативното мислене на българина. – Българска реч, №. 3, 134–141 (Micheva-Peycheva 2015: *Micheva-Peycheva, K. Svobodata v asotsiativnoto mislene na balgarina. – Balgarska rech, №. 3, 134–141*).*
- Мичева-Пейчева 2019: *Мичева-Пейчева, К. Концептът свобода в българския език. – В: Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów, t. 4. wolność, pod redakcją Macieja Abramowicza, Jerzego Bartmińskiego. Lublin, 431–473 (Micheva-Peycheva 2019: *Micheva-Peycheva, K. Kontseptat svoboda v balgarskiya ezik. – V: Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów, t. 4. wolność, pod redakcją Macieja Abramowicza, Jerzego Bartmińskiego. Lublin, 431–473*).*
- Панчев 2006: *Панчев, И. Разбиранията за добро и зло като лингвокултурологични концепти у носителите на български и руски език. Анализ на анкетен материал. – В: Научни изследвания в чест и в памет на академик Иван Дуриданов. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 265–270 (Panchev 2006: *Panchev, I. Razbiraniyata za dobro i zlo kato lingvokulturologichni kontsepti u nositelite na balgarski i ruski ezik. Analiz na anketen material. – V: Nauchni izsledvaniya v chest i v pamet na akademik Ivan Duridanov. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 265–270*).*
- Панчев 2010: *Панчев, И. Лингвокултурен анализ на концептите добро и зло в българския и руския език. Дисертация от 2010 г. <<https://bgnacionalisti.org/BNF/index.php?action=downloads;sa=view;id=5296>> (Panchev 2010: *Panchev, I. Lingvokulturen**

- analiz na kontseptite dobro i zlo v balgarskiya i ruskiya ezik. Disertatsia ot 2010 g. <<https://bgnacionalisti.org/BNF/index.php?action=downloads;sa=view;id=5296>>).
- Сотиров 2019: *Сотиров, П.* Идеите и постиженията на Люблинската етнолингвистична школа и новите перспективи пред българската лингвистика. – *ORBIS LINGUARUM*, Т. 17, № 2, 39. <<https://www.ceeol.com/search/articledetail?id=844150>> (Sotirov 2019: *Sotirov, P.* Ideite i postizheniyata na Lyublinskata etnolingvistichna shkola i novite perspektivi pred balgarskata lingvistika. – *ORBIS LINGUARUM*, Т. 17, № 2, 39. <<https://www.ceeol.com/search/articledetail?id=844150>>).
- Стоилов 2025: *Стоилов, Р.* Названия на атмосферни явления (дъга, вихрушка и ветрове) в българския език в митоллингвистичен аспект. Дисертация. Благоевград (Stoilov 2025: *Stoilov, R.* Nazvaniya na atmosferni yavleniya (daga, vihrushka i vetrove) v balgarskiya ezik v mitolingvistichen aspekt. Disertatsia. Blagoevgrad).
- Урунтаева, Афонькина 2024: *Урунтаева Г. А., Ю. А. Афонькина.* Методика „Изучаване на проявите на отзивчивост при децата в семейството“ (Урунтаева, Афонькина 2024) <https://kunchev.blog.bg/drugi/2025/08/21/metodika-izuchavane-na-proiavite-na-otzivchivost-pri-decata-.1960004> (Uruntaeva, Afon'kina 2024: *Uruntaeva G. A., Yu. A. Afon'kina.* Metodika „Izuchavane na proyavite na otzivchivost pri detsata v semeystvoto“ (Uruntaeva, Afon'kina 2024) <https://kunchev.blog.bg/drugi/2025/08/21/metodika-izuchavane-na-proiavite-na-otzivchivost-pri-decata-.1960004>).
- Хроленко 2009: *Хроленко, А. Т.* Основы лингвокультурологии: учебное пособие. Под ред. В. Д. Бондалетова. 3-е изд., испр. Москва: Флинта: Наука, 184 с. (Khrolenko 2009: *Khrolenko, A. T.* Osnovy lingvokul'turologii: uchebnoe posobie. Pod red. V. D. Bondaletova. 3-e izd., ispr. Moskva: Flinta: Nauka, 184 p.).

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ:

- <https://chitanka.info/>
https://clubz.bg/74845-ne_si_struva_da_si_mil_i_otzivchiv
<https://intersoft.bg/>
<https://megavslena.bg/otzivchivostta-namalyava-privlekatelnostta-na-myzhete/>
<https://samokovinfo.com/>
<https://textove.com/>
<https://www.classa.bg/>
<https://www.obekti.bg/>
OpenTran <https://opentran.net/bg/dictionary/>
www.plovdiv24.bg
БГ Жаргон/BG Zhargon <https://www.bgjargon.com/>
Библия /Bibliya <<https://biblia.bg/>>
БНК: Българския национален корпус <http://search.dcl.bas.bg/>
БНТ/ВНТ <https://bntnews.bg/>
БРК/ВНК: Българския референтен корпус <http://webclark.org/>
Български синонимен речник. https://synonim_bg.en-academic.com/
За жената/Za Zhenata <https://www.zajenata.bg/>
Инфолекс/Infileks <https://ibl.bas.bg/infolex/>
Сега/Sega <https://www.segabg.com/>
Словоред.ком <https://slovoed.com/>
Стандарт/Standart <https://www.standartnews.com/>
Труд/Trud <https://trud.bg/>
Тълковен речник <http://rechnik.info/>
Фразите/Frazite <https://frazite.com/>